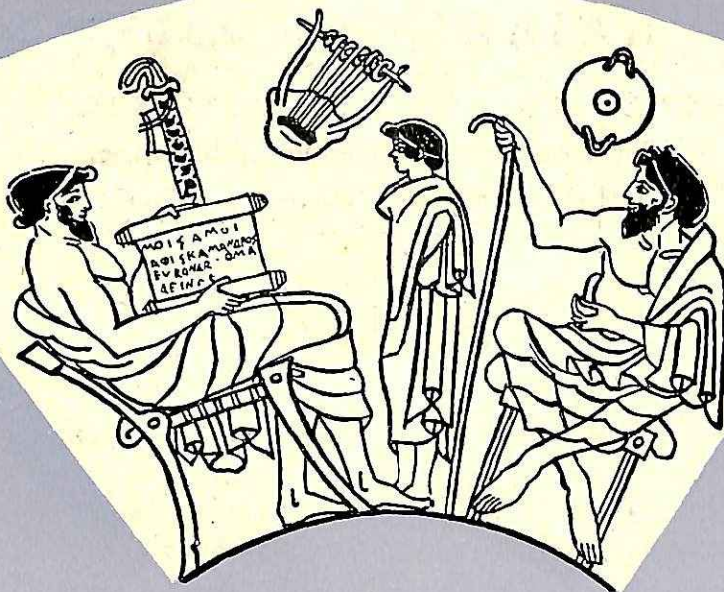

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζωή

ΜΑΪΟΣ 1960

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Ἀφιέρωμα.....	Ἡ Διεύθυνση
Ὁ Τριανταφυλλίδης καὶ ἡ Παιδεία μας	Ε. Π. Παπανούτσος
Ὁ Τριανταφυλλίδης καὶ ἡ Ὀρθογραφία	Θεοδόσιμος Σταύρου
Κληρονόμος ἀρετῆς καὶ λογιουσύνης	Κ. Θ. Δημαρᾶς
Ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης στὴν ὑπηρεσία τῆς Παιδείας.....	Φωτεινὴ Θ. Τζωρτζάκη
Μανόλης Τριανταφυλλίδης ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἐπιστήμονας, ὁ δάσκαλος.....	Δημ. Π. Μάνος
Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀμερικῆς	Μανόλης Τριανταφυλλίδης
Ἡ νέα Κοινὴ	Μανόλης Τριανταφυλλίδης
Τὰ κυριότερα δημοσιεύματα τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη.	

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΤΠΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ, ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

Τιμὴ τεύχους δρχ. 8

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Έκδίδεται την 2^η εβδομάδα κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Αναγνωστοπούλου 10. Τηλ. 610-796

*Αλληλογραφία και εμβάσματα:

Ε. Π. Παπανούτσον, Αναγνωστοπούλου 10 — Αθήνας

*Ετησία συνδρομή (αρχίζει την 1^η Ιανουαρίου):

Διά το έτος 1960 δραχ. 75

*Εξωτερικού..... δραχ. 90

Τόμοι προηγούμενων ετών:

*Από το έτος 1947 έως το έτος 1953 στο Βιβλιοπωλείο Ζαχαροπούλου
*Αρσάκη 6, Αθήναι.

*Από το έτος 1954 έως το έτος 1959 στον εκδότη
της «Παιδείας και Ζωής»

*Αναγνωστοπούλου 10, Αθήναι.

Τιμή του παρόντος τεύχους
Μαΐου 1960 δραχ. 8

Διευθύνσεις σύμφωνα με το άρθρον 6 § 1 του Α.Ν. 1092/1938:
Διευθυντής και εκδ. της «Παιδείας»: Ε. Π. Παπανούτσος, Κατοικία: Αναγνωστοπούλου 10
Προϊστάμενος Τυπογραφείου: Ε. Ραμπάνος, Κατοικία: Σίνα 56.

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαίο Περιοδικό Μελέτης — Έρευνας — Διαφωτισμού

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

ΕΤΟΣ Θ'

ΑΘΗΝΑΙ, ΜΑΪΟΣ 1960

ΤΕΥΧΟΣ 85

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Το τεύχος τουτο της «Παιδείας και Ζωής» είναι αφιέρωμα στη μνήμη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Έκλεισε χρόνος από το θάνατο του Δασκάλου και ολοένα πιο αίσθητο, όδυνηρά αίσθητο γίνεται το κενό που άφησε πίσω του. Μιά γενεά οικόδομων του Έκπαιδευτικού Δημοτικισμού έκλεισε με αυτή την αποχώρηση. Σήμερα, μαζί τους πάνε και οι κανόνες... Οι κανόνες της ζωής της εκπαιδευτικής. Και οι κανόνες της γλώσσας, που είναι στύλος και κεφάλαιο βασικό της ζωής του εκπαιδευτικού. Οι νέοι δασκάλοι μας, που τους έχει διαβρώσει ο καθαρευουσιανισμός, αδιαφορούν πια για τη γλώσσα τη δημοτική, τη ζωντανή, τη γλώσσα του λαού μας. Και είτε έπαψαν να τη γράφουν (βλέπε τα Δελτία των δύο Όμοσπονδιών και την εφημερίδα των Επιθεωρητών της Στοιχειώδους), είτε τη γράφουν στραβά, χωρίς σεβασμό προς τη γραμματική και το συντακτικό της.

Το αποτέλεσμα ήρθε συντριπτικό, άδυσώπητο: τα παιδιά των σχολείων μας έχασαν τη γλώσσα τους... Ψευτομαθαίνουν τη δημοτική, ψευτομαθαίνουν την καθαρεύουσα, και στο τέλος δεν γράφουν σωστά ούτε τη μια ούτε την άλλη, αλλά ένα δυσπερίγραπτο ανάκατωμα φραστικό, που μαρτυράει όχι μόνο σύγχυση γλωσσική, αλλά και σκέψη θολή, ανάπηρη... Αυτή την καταστροφή την προείδαν και την προείπαν οι ηγέτες του Έκπαιδευτικού Δημοτικισμού. Και αγωνίστηκαν για να την προλάβουν. Άλλα το επίσημο Κράτος, Βουλή, Υπουργεία, Πανεπιστήμια, Εκπαιδευτικά Συμβούλια δεν τους άκουσαν. Άκουσαν τους άλλους, εκείνους που με έμπάθεια κατασυκοφάντησαν τον ωραίο αγώνα για την αναγέννηση της ελληνικής παιδείας και της ελληνικής πατρίδας. Τώρα ως δρέφουν τους καρπούς της νίκης...

Κάποτε το Έθνος θα συνέλθει και θα ιδεί σωστά ποιοι το ωφέλησαν και ποιοι το έβλαψαν. Και τότε, κοντά στους άλλους μεγάλους, θα στήσει κ' ένα μνημείο στον Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ωραίο και σεμνό, όπως ήταν κι αυτός στη ζωή του.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, Μάιος 1960 — 7

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

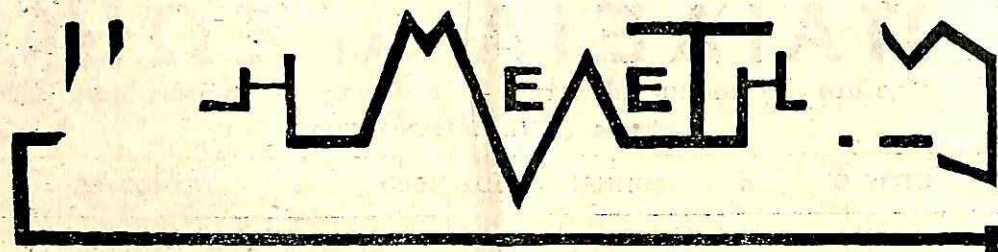
ΔΩΡΕΑ Κ. Κουλίδου

ΗΜΕΡΟΜ.

20-7-90

ΑΡΙΘ.

44431

Ο ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ ΚΑΙ Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΑΣ

Η θέση του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, όταν κοιτάζει κανείς από τη σκοπιά του σήμερα τον πενήντάχρονο μόχθο του και τους καρπούς που έδωσε, είναι στη συμβολή της γλωσσικής και της εκπαιδευτικής ιστορίας μας. Ανήκει εξίσου και στις δύο, όπως σε παλαιότερους χρόνους του Νέου Έλληνισμού μερικές κορυφαίες μορφές σαν το Σοφιανό και το Δαμοδό έως τον Καταρτζή και το Βηλαρά. Ό,τι χαρακτηρίζει τις προθέσεις και την ουσιαστική προσφορά των ανθρώπων αυτής της τάξης είναι ότι ούτε μέσα τους ούτε στο έργο που αφήνουν πίσω τους ξεχωρίζουν τη γλωσσική έρευνα από τους παιδευτικούς σκοπούς. Το πρόβλημα της γλώσσας του Γένους το βλέπουν όχι απλώς σαν επιστημονικό ζήτημα ή θέμα με γενικότερο ιστορικό ενδιαφέρον, αλλά κατά κύριο λόγο σαν πρόβλημα συνυφασμένο με ολόκληρη τη ζωή του Έθνους, με την επιβίωση και την αναγέννησή του, σαν πρόβλημα λοιπόν παιδείας. Και για τουτό έγιναν και πάθος τους δεν είναι μόνο η θεωρητική διερεύνηση της ύψης και της εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας, ή αντίχρευση των νόμων της δομής της και των δρόμων που ακολούθησαν οι μεταβολές της στο χρόνο, αλλά μαζί με αυτή τη διερεύνηση και την αντίχρευση και πέρα απ' αυτήν ο σύμφωνος με την παρούσα γλωσσική πραγματικότητα καθορισμός του τύπου της ζωντανής γλώσσας που μπορεί και αξίζει να γίνει όργανο για όλες τις εκφραστικές ανάγκες του Έθνους, και η μελέτη του τρόπου που διαμέσου του σχολείου θα κάνει το όργανο τουτο μόνιμο κτήμα του λαού.

Στην περίπτωση του Μανόλη Τριανταφυλλίδη η έγνια και το πάθος για τη γλώσσα του σημερινού Έλληνισμού, για τη δημοτική, τη «νεοελληνική κοινή», υπήρξε ανέκαθεν ο άξονας της ζωής του. Άλλο δεν αγάπησε, δε στοχάστηκε, δεν προσπάθησε ποτέ παρά πώς να γνωρίσει καλύτερα αυτή τη ζωντανή γλώσσα, να απογράψει τους θησαυρούς της, να συντάξει τους κανόνες της — όχι σαν ιστορικός, λεξικογράφος ή γραμματικός που ενδιαφέρεται για αυτό καθαυτό το αντικείμενο της έρευνάς του. Άλλα σά δάσκαλος του Γένους που ξέρει τί σημασία έχει η γλώσσα για τη ζωή ενός ανθρώπου κ' ενός λαού (λαού μάλιστα με τη βαρεία κληρονομιά και μοίρα του ελληνικού). Και για τουτό εργάστηκε με όλες τις δυνάμεις του για το πώς — με ποιά μορφή, με ποιούς κανόνες, με ποιά βιβλία — θα διδαχτεί το πολύτιμο τουτο πράγμα στα σχολεία. Και για το πώς δασκάλιοι και λογοτέχνες, δημοσιογράφοι και επιστήμονες και άνθρωποι της πράξης θα γράφουν τη γλώσσα σωστά, ομοίμορφα, κανονικά, ώστε να καταλυθεί πια το ψεύδος που δεσμεύει και νοθεύει τις ψυχές, να λείψει το χάσμα ανάμεσα στον προφορικό και στο γραπτό λόγο και να βρει πάλι το δρόμο της προόδου, ν' αναπλαστεί, ν' αναγεννηθεί το Έθνος. Έτσι η δραστηριότητά του, από τα νεανικά χρόνια έως το τέλος της ζωής του, μοιράζεται σε τρεις κύριους τομείς : στη μελέτη των τύπων και των νόμων της νέας « κοινής », στο διαφωτισμό του εκπαιδευτικού κόσμου και του κοινού για το γλωσσικό ζήτημα, στη συγγραφή σχολικών βιβλίων (αναγνωστικών, γραμματικής, ασκήσεων λεξιλογικών) για τη γλωσσική διδασκαλία. Χωρίς βέβαια να παραμελεί την καθαυτό επιστημονική

Ο Τριανταφυλλίδης και η Παιδεία μας

έρευνα, αφού πολλές και σημαντικές είναι οι εργασίες του και σ' αυτή την περίπτωση (από τα πρώτα του πονήματα : « Ξενηλασία ή Ίσοτέλεια » 1905 και « Αι ξέναι γλώσσαι εις τὰς ἑλλας γλώσσας » 1907 έως τα πρόσφατα δημοσιεύματά του για τη « Δυναμικότητα των ασυμμόρφωτων λόγιων τύπων » 1948, το « Νόμο του τονισμένου φωνήεντος » 1949, τον « Άνισοσυλλαβισμό στη νεοελληνική κλίση » 1949, τον « Πληθυντικό των οξύτων. άρσενικών ουσιαστικών σε — της » 1951 κ.ά.).

Από πολύ νωρίς — σπούδαζε τότε στη Γερμανία — τον είχε κι' αυτόν συνεπάρει το δημοτικιστικό κήρυγμα του Φωτιάδη : όχι μόνο θεωρία, αλλά και εφαρμογή, εφαρμογή πρώτα και κύρια στο σχολείο (1). Άλληλογραφεί με το Δελμούζο για το Βολιώτικο σχολείο, βοηθάει τη Δέλτα (που έγραφε τότε το βιβλίο της « Για την Πατρίδα ») στη γλώσσα και στην ορθογραφία των γραπτών της, επισκέπτεται σχολεία του έξωτερικού και μελετάει το σύστημα της εργασίας τους, συνεννοείται με ομοϊδεάτες να ιδρύσουν « σύνδεσμο κοινής ενεργείας » ή « αδερφάτο », όπως το είπαν κατόπι, με πρόγραμμα : να γίνουν βιβλία για παιδιά και για μεγάλους, αναγνωστικά για το δημοτικό, βοηθήματα για τους δασκάλους, μεταφράσεις, διαφωτιστικές ομιλίες κ.ά. Γράφει στο Δελμούζο : « Έχω φοβερά δαιμόνια και είμαι γεμάτος σχέδια και όπτιμισμό. Πρέπει να ωριμάσωμε ο καθένας, να κατασταλάξουν οι εντύψεις και τα σχέδια να πάρουν μορφή, έπειτα οργάνωση κι' ενέργεια » (2). Το 1909 έρχεται για λίγο στην Ελλάδα και καθώς τριγυρνάει εδώ κι' εκεί μπαίνει για να γνωρίσει και τα σχολεία του τόπου : « Μια τύχη » γράφει αργότερα « μ' έφερε αρχή αρχή στο πρώτο σχολείο, κι' από περιέργεια ρώτησα τους μαθητές, να δώ τί είχαν μάθει. Ίσως νά οδήγησε εκεί τα βήματά μου και κάποια νοσταλγία για τα περασμένα χρόνια, μια νοσταλγία πικρή από τότε που κατάλαβα πόσο λίγο έτοιμάζει το σχολείο, μάλιστα στην Ελλάδα, για τη ζωή. Ίσως και κάποια έλπίδα, πώς τα σημερινά ελληνόπουλα θά έχουν περισσότερες αφορμές από μās να υπερηφανεύονται για τη μόρφωση και τον ανθρωπισμό που πήραν από το σχολείο. Μά δεν περίμενα πώς θά έβρισκα τόσο βαθιές τις πληγές που η επίσημη γλώσσα — οι τύποι της και το πνεύμα της — ανοίγουν στην παιδεία μας. Κι' έπειτα από κάθε επίσκεψη έφευγα με την καρδιά ματωμένη, που όλη μας η παιδεία « συστενάζει και συνωδίνει άχρι του νυν ». Συλλογίζουμιν πόσες χιλιάδες ελληνόπουλα τυραννιούνται κάθε χρόνο, κάθε μέρα, κάθε ώρα, και θυσιάζουν στο γλωσσικό είδωλο τις πολυτιμότερες τους ώρες, χωρίς καν θετικό αποτέλεσμα, αφού η επίσημη γλώσσα δε ζωντανεύει. Ποιά κατάρτα να βαρύνει άπάνω σας, καημένα παιδιά, και πώς θά γίνη δυνατό να σωθήτε ; Η θά βασανιστήτε και σεις, και τα παιδιά σας, με τον ίδιο τρόπο που και μεīs βασανιστήκαμε ; » (3).

Ο καημός του (στο βάθος της ψυχής αυτός καίει όλους όσους τα χρόνια εκείνα ξεσηκώθηκαν με όρμη για ν' αναμορφώσουν το ελληνικό σχολείο με το ζωογόνο πνεύμα του δημοτικισμού) τον κάνει, μόλις κυρίζει όριστικά στην Ελλάδα (1912), να μπει στον « Εκπαιδευτικό Όμιλο » — « πέφτει μέσα στον Όμιλο σαν άνεμοστρόβιλος » γράφει ο Δελμούζος (4) —, να δοθεί με όλη την ψυχή του στην κίνηση, να γίνει με την άκάματη δραστηριότητα, τον επιστημονικό όπλισμό και τον άσβεστο ένθουςιασμό του ένας από τους ήγέτες της. Γράφει μελέτες και άρθρα (γεμίζει το Δελτίο του Όμίλου, σχεδόν το παίρνει στα χέρια του), έρευνά, διαφωτίζει, μάχεται. Και

1. « Του Φωτιάδη το κήρυγμα, μαζί με του Μάρκου Τσιριμώκου « Τα παλιά και καινούργια » μās βρήκε τότε σπουδαστές της φιλολογίας — μερικούς νέους, που αρχίσαμε ν' ανοίγουμε τα μάτια προς τη γύρω ζωή. Είχαμε νιώσει την άνυπαρξία της σχολικής μας παιδείας. . . » Μ. Τριανταφυλλίδη Μνημόσυνα. Ψυχάρης, Πάλλης, Φωτιάδης (Αθήνα 1939/1946) σελ. 112.

2. Άλληλογραφία της Π. Σ. Δέλτα. Έπιμέλεια Ε. Λευκοπαρίδη (Αθήνα 1956) σελ. 298 κ.π.

3. Α. Δελμούζου Μελέτες και Πάρεργα (Αθήνα 1958) τόμ. Α', σελ. 85-87.

4. Η παιδεία μας και η γλώσσα της (Αθήνα 1912) σελ. 4-5.

5. Ο.π.π. σελ. 88.

ποτέ δὲν εἶναι ἱκανοποιημένος. Ποτέ δὲν βρίσκει τὰ ἀποτελέσματα, ὅσα μὲ κόπους καὶ θυσίες πραγματοποιοῦνται μέσα στὴν ἀντίδραση τῆς κοινωνίας, τοῦ τύπου, τοῦ κράτους, ἀνάλογα πρὸς τὴν ἐθνικὴ σημασία τοῦ ἔργου ποὺ ἔχει ἀναληφθεῖ, πρὸς τὶς προθέσεις καὶ τὸν προγραμματισμὸ τοῦ. Ὅταν λ.χ. στὴ συνέλευση τῆς 15ης Φεβρουαρίου 1916 κάνει γενικὴν ἀνασκόπηση τῆς ἐργασίας ποὺ ἔγινε στὸν Ὀμίλου στὰ πρῶτα πέντε χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος προσδιορίζει πλαταίνοντας καὶ βαθαίνοντας τὸ γενικὸ πρόγραμμα ποὶ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἔργο του (« νὰ δώσῃ περιεχόμενο καὶ κατεύθυνση στὶς δυνάμεις ποὺ ξυπνοῦν, νὰ τὶς ὁργανώσῃ κάτω ἀπὸ ἓνα πλατύτερο πρόγραμμα στὸ σκοπὸ τοῦ, καὶ νὰ ἐτοιμάσῃ ὅ,τι θὰ χρειαστῇ ἓνα νέο σχολεῖο ποὺ θὰ ἰδρῦσῃ μιὰ φωτισμένη κοινωνία ») καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μὲ εἰλικρίνεια ποὺ συγκινεῖ ὁμολογεῖ πὼς δὲν εἶναι, πὼς κανεὶς δὲν πρέπει νὰ εἶναι εὐχαριστήμενος μὲ ὅ,τι κατορθώθηκε νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τὴν ἰδρυση τοῦ σωματείου ἕως τὴν ἡμέρα ἐκείνη, γιατί καὶ λιγοστὰ ἔγιναν σὲ σύγκριση μὲ τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου καὶ χωρὶς σύστημα καὶ συνοχή : « ὅσοι ἐξαρχῆς ἐνθουσιάστηκαν μὲ τὴν ἰδρυση τοῦ Ὀμίλου, χωρὶς ἴσως νὰ συλλογιστοῦν λεπτομέρειες καὶ δυσκολίες, περίμεναν πλουσιότερες τὶς ἀπαρχές » (1).

Μὲ τὴν καθιέρωση μιᾶς ζωντανῆς καὶ κανονισμένης στὸ τυπικὸ τῆς γλώσσας « νὰ γίνῃ ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀναμόρφωση, σὲ ἐπιστημονικὴ καὶ στὶς ἀληθινὰ ἐθνικὲς ἀπάνω βάσεις » καὶ « νὰ δημιουργηθῇ ἓνα νέο σχολεῖο ποὺ θὰ ἰδρῦσῃ μιὰ φωτισμένη κοινωνία » εἶναι ὁ σαφὴς καὶ ἀμετακίνητος σκοπὸς ποὺ δίνει στοὺς μόνιμους καὶ στοὺς ἀγῶνες τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη (ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἡγετῶν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Δημοτικισμοῦ) τὸ νόημα καὶ τὴν ὁρμή τους. Τὸ πρῶτο καὶ καίριο βῆμα εἶναι ν' ἀναγνωριστῇ στὸ παιδί τὸ δικαίωμα νὰ μορφωθεῖ στὴ γλώσσα του, στὴ φυσικὴ γλώσσα τοῦ Ἑθνους, καὶ ὅχι στὴν « καθαρεύουσα » ποὺ εἶναι τεχνητὸ κατασκευάσμα τῶν λογίων καὶ συντηρεῖται μὲ τὴν κρατικὴ ἐπιβολή. Ὅταν κατορθωθεῖ τοῦτο, ἡ μάχη τῶν λογίων κριθεῖ : « Τὸ παιδί ποὺ μορφώθηκε ἐλεύθερα μὲ τὴν παιδική του γλώσσα θὰ ἔχει κριθεῖ : « Τὸ παιδί ποὺ μορφώθηκε ἐλεύθερα μὲ τὴν παιδική του γλώσσα θὰ ἔξερῃ πιά αὐριο ν' ἀποφασίσῃ καὶ γιὰ τὴ γλώσσα ποὺ θὰ μεταχειριστῇ σὲ κάθε τῆς ζωῆς του περίστασι » (2). — Ἐκεῖνος ποὺ θὰ θελήσῃ νὰ μελετήσῃ καὶ νὰ κρίνῃ τὴ γραμμὴ ποὺ ὁ γλωσσολόγος Τριανταφυλλίδης μὲ τὰ κηρύγματα καὶ τὶς συγγραφές του, ἰδίως μὲ τὴ μεγάλη του « Γραμματικὴ » καὶ μὲ τὶς « Λεξιλογικὲς Ἀσκήσεις » του, χάραξε στὴ λύση τοῦ γλωσσικοῦ μας προβλήματος, πρέπει νὰ μὴ χάνῃ ποτὲ ἀπὸ τὰ μάτια του ὅτι παιδευτικὸ ὑπῆρξε κατὰ πρῶτο καὶ κύριο λόγο τὸ δικό του ἰδανικό. Γλώσσα γιὰ τὸ σχολεῖο ἤθελε καὶ δούλεψε γιὰ νὰ τὴν ἀποχτήσουμε, ζωντανή καὶ κανονισμένη, πειθαρχημένη σὲ κανόνες, καὶ διὰ τοῦ σχολείου γλώσσα γιὰ τὰ γράμματα, γιὰ τὸν τύπο, γιὰ τὴν ἐπιστήμη, γιὰ τὴν νομοθεσίαν, γιὰ ὅλες τὶς πνευματικὲς καὶ πραχτικὲς ἀνάγκες τῆς νέας ἐλληνικῆς κοινωνίας. Στὶς προθέσεις τοῦ λοιπὸν δὲν βρισκόταν μόνον ἡ ἐπιστημονικὴ πεποιθὴς γιὰ τὴν ὁρθότητα τῶν ἀπόψεων ποὺ ὑποστήριζε, ἀλλὰ καὶ ὁ πόθος νὰ ὑπάρξῃ ἐπὶ τέλους μιὰ νέα « κοινὴ » γιὰ τὸν Ἑλληνισμό, ποὺ νὰ τὴν ἐγκολπωθεῖ τὸ Ἑθνος καὶ νὰ τὴν κάνει ὄργανο ἐκφραστικὸ γιὰ ὅλες τὶς ἀνάγκες του. Ἄν λοιπὸν στὶς λύσεις ποὺ πρότεινε καὶ ὑπερασπίστηκε ὁ Τριανταφυλλίδης (καὶ μαζί του ὁ « Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμίλος » σχεδὸν στὴν ὁλότητά του) κράτησε στάση μετριοπαθῆ, ὅχι ριζοσπαστικὴ σὰν τὸν Ψυχάρη καὶ τοὺς δημοτικιστὲς τῶν ἄκρων, ἀλλὰ συντηρητικὴ, τοῦτο ἦταν ὅχι μόνον ἀπόρροια θεωρητικῆς βεβαιότητος (μέσα τοῦ ὑπῆρχε πάντοτε ὁ « θετικὸς » ἐπιστήμονας ποὺ δὲν δογματίζει, ἀλλὰ μαζεύει, κατατάσσει, ζυγίζει τὸ ὕλικο του, γιὰ νὰ βρεῖ τί λένε τὰ « πράγματα », ὅχι τί θέλει ὁ ἴδιος), ἀλλὰ καὶ μέτρο φρόνησης πολιτικῆς, μὲ τὸ ὑψηλότερο καὶ ὑγιέστερο νόημα τοῦ ὅρου. Μιὰ δημοτικὴ ἀπλοϊκὰ pittoresque, ποὺ ἀναζητοῦσε αὐτοῦσια τὰ λαϊκὰ στοιχεῖα, ἀκόμη καὶ τοὺς ἰδιωματισμούς, γιὰ νὰ βεβαιώνει τὴ γνησιότητά της, μιὰ γλώσσα

λοιπὸν « δημώδης », θὰ ἦταν βέβαια ἀρεστὴ στὴ λογοτεχνία, ἀλλὰ δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ γλώσσα τῆς ἐπιστήμης, τῆς δημοσιογραφίας, τοῦ ἐμπορίου, τῆς νομοθεσίας, οὔτε ἐπομένως νὰ μπεῖ καὶ νὰ καθιερωθεῖ στὸ σχολεῖο. Καὶ ὅ,τι φιλοδοξοῦσε νὰ ἐπιτύχει ὁ ἐκπαιδευτικὸς δημοτικισμὸς ἦταν ἀκριβῶς : μὲ τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση ἓνα νέο σχολεῖο, καὶ μὲ τὸ νέο σχολεῖο μιὰ νέα, ἀναγεννημένη πατρίδα.

Στὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο τοῦ γιὰ τὸν Ψυχάρη (3 Νοεμβρίου 1929) ὁ Τριανταφυλλίδης κάνει μόνος τοῦ αὐτῆ τὴν ἀντιδιαστολὴ μὲ ἄκρα σαφήνεια : « Ὁ Ψυχάρης » λέγει « ἀνήκει στὴν ὁρμητικὴ ἐποχὴ τῆς πρώτης εἰκοσαετίας, τὴν ἐποχὴ τῆς Ἰδέας. . . Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ποὺ ἀντιστοιχεῖ στὰ παιδικὰ χρόνια τοῦ νέου δέντρου ποὺ ὑψώνεται περήφανο, τὴ χαρακτηρίζει : τολμηρὸ νεανικὸ ἀντίκρισμα τῶν γλωσσικῶν προβλημάτων καὶ ἡ πίστη πὼς ἡ νεοκαλλιέργητὴ γλώσσα μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ καθιερωθῇ μὲ ὅλους τοὺς νόμους τῆς καθαρῆς λαϊκῆς γλώσσας. . . Στὴ δευτέρῃ εἰκοσαετία, ἐνῶ προκόβει ἡ καλλιέργεια τῆς δημοτικῆς, ἡ προσοχὴ στρέφεται ἀπὸ τὴ λογοτεχνία στὴν παιδεία προπάντων καὶ κορυφώνεται ὁ ἀγῶνας μὲ τὴ σχολικὴ καθιέρωση τῆς μητρικῆς γλώσσας. Καὶ ἔχομε μιὰ ἐμβάθυνση τῆς ἐκπαιδευτικῆς καὶ γενικώτερης σημασίας τοῦ δημοτικισμοῦ. . . Τὸ γλωσσικὸ πρόγραμμα ποὺ ξεκαθαρίζεται, στὴ βάση πάντοτε τῆς δημοτικῆς καὶ σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὴ λογοτεχνικὴ χρῆση, ἀντικρίζει τὶς φραστικὲς δυσκολίες μὲ λιγώτερο ἀπλὸ τρόπο, ἀλλὰ πιδὶ σύμφωνα μὲ τὶς γλωσσικὲς ἀνάγκες καὶ τὸ γλωσσικὸ μας αἶσθημα (ἀνεπηρέαστο φυσικὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαϊστικὴ πρόληψη). Ἔτσι, ἐνῶ στὸ λεξιλόγιο ἀποφεύγονται ὅσα λάθη ἔγιναν παλιότερα, στὴ φωνητικὴ καὶ ἰδιαιτέρως στὸ ζήτημα τῶν φωνητικῶν συμπλεγμάτων καθορίζεται σύστημα σημαντικὰ διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Ψυχάρη, καὶ στὸ τυπικὸ οἱ σχηματισμοὶ τῆς δημοτικῆς συμπληρώνονται μὲ μερικὸς ἀπαραίτητους λόγιους τύπους (συγγραφεῖς, προβλήματος) » (1).

Χάρη σ' αὐτὴ τὴν τακτικὴ ἔγινε στὰ 1917 μὲ πρωτεργάτη τὸ Δημήτριο Γληνὸ τὸ μεγάλο βῆμα : ἡ εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς στὰ σχολεῖα τῆς Στοιχειώδους Παιδείας καὶ ὡς συνέχεια τοῦ μέτρου, εὐθὺς ἀμέσως, ἡ συγγραφὴ τῶν πρώτων Ἀναγνωστικῶν τῆς Δημοτικῆς, μὲ ὁδηγοὺς στὸ δύσκολο δρόμο τὸν Ἀλέκο Δελμούζο καὶ τὸ Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος, ὁ κυβερνήτης ποὺ νομοθέτησε αὐτὴ τὴ μεταβολὴ στὸ γλωσσικὸ καθεστὸς τῆς παιδείας μας, εἶπε τότε γιὰ τὴ σημασία της : « Ἐθέσαμε σήμερα τὰ θεμέλια ἐνὸς μεγάλου ἔργου. Εὐχόμαι νὰ ἔλθῃ εἰς αἴσιον πέρας γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Ἑθνους ». Ἡ προσωπικὴ εἰσφορὰ τοῦ Ψυχάρη στὸ ἐθνικὸ κίνημα γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς ὑπῆρξε, χωρὶς ἀμφιβολία, παραπολὺ μεγάλη ἡ γλώσσα τοῦ ὅμως δὲ θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ γλώσσα τοῦ σχολείου ἀπὸ τὰ 1917 ἕως σήμερα, οὔτε θὰ ἦταν δυνατόν ὁ δημοτικισμὸς νὰ κερδίσει τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴν δημοσιογραφία, ὅπως τὴν κέρδισε, μὲ τὸ λαϊκὸ λεξιλόγιο καὶ τὴν ὀρθολογισμένη γραμματικὴ τῶν ψυχαραίων. Γιατὶ καὶ μέσα στὸν κύκλο τῶν ὁπαδῶν τῆς δημοτικῆς, τῶν πιδὶ πιστῶν καὶ φωτισμένων, εἶχε ἀρχίσει νὰ σημειώνεται κλονισμὸς καὶ ἀντίδραση ἀπέναντι στὴ δογματικὴ ἀκαμψία καὶ στὶς ὑπερβολὰς τοῦ ψυχαρισμού. Τὴν κρίσιμη ἐκείνη καμπὴ περιγράφει παραστατικὰ ὁ Δελμούζος ἐπισημαίνοντας, μὲ τὴ λιτότητα ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά ποὺ χαρακτηρίζει τὸ ὕφος του, τὸν προσωπικὸ ρόλο τοῦ Τριανταφυλλίδη στὸ ξεπέρασμα τῆς κρίσης : « Τὴ δογματικὴ ἀκαμψία τοῦ δημοτικισμοῦ μὲ τὴν κατηγορικὴ ἀρχὴ τοῦ Ψυχάρη : ὁ γραπτὸς λόγος νὰ θεμελιωθῇ στὴ λαϊκὴ γλώσσα καὶ τὴ δική της γραμματικὴ ἀνόθευτη, χωρὶς καμιά παραχώρηση στὴ λόγια παράδοση, τὴν κράτησαν οἱ πιδὶ πιστοὶ ὁπαδοὶ τοῦ στὴν πρώτη μαχητικὴ τοῦ περιόδο. Ὅσο ἀπλωνόταν ὅμως ὁ δημοτικισμὸς καὶ ἔξω ἀπὸ τοὺς λογοτεχνικοὺς κύκλους, καὶ ὅσο ἡ σημασία του γιὰ ὅλη τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀμεσῆς ἀλλαγῆς γινόταν πιδὶ αἰσθητὴ, τόσο περισσό-

1. Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου, τόμ. 5, 1915, σελ. 7, 8.

2. Δελτίο τοῦ Ἐ. Ο. τόμ. 5, 1915, σελ. 4.

1. Μνημόσυνο. Ψυχάρης, Πάλλης, Φωτιάδης, σελ. 16-18.

τερο ή άκαμψία αυτή άρχισε να κλονίζεται και στην ψυχή πολλών όπαδών του. (Ο κλονισμός αυτός ήταν πιδ έντονος στο στενό κύκλο εκείνων, που τó κέντρο του βάρους τó έριχναν στην έλληνική παιδεία και ποθούσαν να δουλέψουν στη σχολική πράξη για την αλλαγή της). Έτσι δέν άργησαν να δημοσιεύονται κείμενα στη δημοτική, όπου παραμερίζονταν όσα νεόπλαστα γλωσσικά στοιχεία προκαλούσαν τη μεγαλύτερη αντίδραση τής κοινής γνώμης και αντιμάχονταν τó γλωσσικό αίσθημα και τών ίδιων τών συγγραφέων. Στα κείμενα όμως αυτά υπήρχαν και λόγια στοιχεία, περισσότερα ή λιγότερα, ανάλογα με τó αίσθημα τού κάθε συγγραφέα. Υπήρχε δηλαδή μεγάλη άοριστία και ύποκειμενισμός. Έπρεπε να βρεθί ή ειδικός γλωσσολόγος, ειδικός όμως που να μήν καλλιεργή την επιστήμη μόνο για την επιστήμη, αλλά και για την έξυπνέρεση τής ζωής, για να δώση βάση αντικειμενική σε όλες αυτές τις προσπάθειες, που αντίκριζαν καθολικότερο πόθο και ανάγκη έθνική. Έδω άρχίζει κι έδω συμπυκνώνεται ή μεγάλη συμβολή τού Τριανταφυλλίδη. Μέσα σε πλήθος αντιγνωμίες κατόρθωσε να συλλάβη τη ρευστή γλωσσική κατάσταση τής εποχής μας και να συστηματοποιήση τά κοινά και καίρια σημεία, που θεμελιώνουν ένα ζωντανό γραπτό λόγο· λόγο ικανό να εκφράζει όχι μόνο τόν ψυχικό κόσμο τού λογοτέχνη, αλλά και τις πολυποίκιλες ανάγκες όλης τής πνευματικής και κοινωνικής ζωής » (1).

Έτσι πραγματοποιείται μιá νέα φάση στην εξέλιξη τού γλωσσικού μας ζητήματος, ό μεγάλος σταθμός τού 1917 : δημιουργούνται οι βάσεις για μιá νέα « κοινή », θεμελιωμένη άπάνω στη ζωντανή γλώσσα όπως τη μεταχειρίζεται ό λογοτέχνης, αλλά και όπως τη χρειάζεται ό δάσκαλος για τó σχολείο και ό κάθε κοινωνικός και πνευματικός άνθρωπος για τις έκφραστικές του ανάγκες, χωρίς τις ύπερβολές και τις πλάνες τής πρώτης, τής μαχητικής περιόδου τού δημοτικισμού. Τό 1949, άνασκοπώντας τής σ' ένα ξένο περιοδικό την πρόσφατη ιστορία τού γλωσσικού μας ζητήματος, ό Τριανταφυλλίδης χαρακτηρίζει αντικειμενικά και με ακρίβεια τó μεγάλο έπιτευγμα τής εποχής εκείνης : « Une nouvelle étape est marquée par l'introduction de la langue parlée en 1917, pendant la première Grand Guerre, dans les écoles primaires comme langue des livres et de l'enseignement. Sa forme commune se règle maintenant sur le type sanctionné par l'usage littéraire, ainsi que sur les besoins de l'enseignement, mais sur une base un peu plus conservatrice, sans les erreurs fatales et les exagérations constatées jusqu'alors » (2). Αυτή είναι ή γραμμή, τó πνεύμα και τó σύστημα τής μεγάλης « Γραμματικής » (3) που θά ιδεί τó φώς με έντολη και δαπάνες τού κράτους τó 1941 (ή « Ιστορική Εισαγωγή » είχε δοθεί τó 1938 και μιá έπιτομή για τη χρήση τών μαθητών δημοσιεύτηκε με τόν τίτλο « Μικρή Νεοελληνική Γραμματική » τó 1949) — έργο μνημειακό, πολύ μεγάλης αξίας, που έχει γίνει έγκόλπιο και κανόνας δασκάλων και συγγραφέων.

Και πριν από τη δημοσίευση τού βασικού τούτου έργου, ό Τριανταφυλλίδης με τόν άγώνα και την άγωνία του για τη γλώσσα τού σχολείου είχε γίνει ή γραμματική συνείδηση τών εκπαιδευτικών τού δημοτικισμού — άν με τόν όρο συνείδηση έννοήσουμε την άρραγή ένωση επίγνωσης και ευθύνης. Απόδειξη ή γόνιμη, ή στενή συνεργασία του στη σύνταξη τών πρώτων άναγνωστικών τής δημοτικής, που έμειναν ιστορικά για την καθαρότητα τής μορφής και την ευγένεια τού περιεχομένου τους. « Έλληνες δημοδιδάσκαλοι », τούς είπε κάποτε σε μιάν όμιλία του για τó νόημα τού δημοτικισμού, « με ξέρετε χωρίς να με γνωρίζετε, από τ' άναγνωστικά που έχετε στα χέρια σας. Χωρίς να είναι κανένα τους γραμμένο από μένα, έχουν όμως πάρει μαζί τους, τά έκατομμύρια αντίτυπά τους, ένα κομμάτι τής ψυχής μου, άφοϋ είναι γραμ-

1. Μελέτες και Πάρεργα, τόμ. Α', σελ. 91-92.

2. Περιοδ. Byzantion, τόμ. XIX (Bruxelles 1949) σελ. 283.

3. Για τη σύνταξη της έργαστηκε έπιτροπή από ειδικούς με πρόεδρο τόν Τριανταφυλλίδη. Είναι όμως κατά τó μεγαλύτερο μέρος της έργο τών χειρών του.

μένα στη γλώσσα μας και τη γραμματική της, άφοϋ βοήθησα και έγώ στην προσπάθεια να γίνουν καλύτερα από τά παλιά » (1). Βοήθησε κι' αυτός. . . Όσοι γνωρίσαμε από κοντά τόν άνθρωπο, την ακοίμητη έρευνήτική άνησυχία του, τó πάθος του για τόν έλεγχο, τη βάσανο τής όρθότητας, την έπιμονή του για την εύρεση και την έπιβολή τής σωστής κάθε φορά γραμμής, ξέρομε τί σημαίνει « βοήθεια » τού Τριανταφυλλίδη στη σύνταξη τών άναγνωστικών τής δημοτικής. Κοντά όμως στην έμπειρία μας έχομε και τη μαρτυρία τού Δελμούζου για τη συνεργασία τους : « Στα 1917 με την καθιέρωση τής δημοτικής από τó Κράτος στις τέσσερες πρώτες τάξεις τού δημοτικού σχολείου ή συνεργασία μας γίνεται πολύ στενότερη, γιατί και ή ευθύνη πιδ βαριά. Τó κέντρο τού βάρους πέφτει σ' άναγνωστικά βιβλία, τη γλωσσική μορφή τους και τó περιεχόμενο. . . Έτσι άρχισαμε έντατικóτατη έργασία, έξαντλητική και για τούς δύο μας. Έξαντλητική όχι μόνο για τις πολλές δυσκολίες, αλλά και για τις συχνές διαφωνίες που είχαμε σχετικά με την όμαλότερη γλωσσική μορφή : άν έπρεπε να προτιμηθί ή ένας ή ό άλλος τύπος ή να μπουν και οι δύο, τυραννιόμυ π.χ. και τυραννιέμυ, ή ή άλφα ή βήτα λέξη και τά παρόμοια. Ό κύριος λόγος στις διαφωνίες αυτές δέν ήταν τóσο τó διαφορετικό κάποτε γλωσσικό αίσθημα που μās οδηγούσε, όσο ό έπιστημονικός δισταγμός τού φίλου, που άνάφερα πριν. Αυτός ήταν πού τόν έσπρωχνε ν' άναζητή ποιός τύπος είναι έπικρατέστερος, ποιá λέξη ή ποιá φωνητική της είναι κοινότερη, να έρευνά κείμενα και να ρωτά ανθρώπους από διάφορες κοινωνικές τάξεις και γεωγραφικές περιφέρειες. Όταν βρισκόταν σε άμφιβολία, έπέμενε ν' άφήνωμε παράλληλα και διπλά όμοια γλωσσικά στοιχεία. Έδω όμως ή έπιστημονική άποψη δέ συμφωνούσε πάντα με άλλες, όπως π.χ. τη διδαχτική, την ανάγκη δηλαδή τής διδασκαλίας, και τότε ή έπιμονή του αντίσκοβε σε άλλη έπιμονή. . . Άλλά και σε τέτοιες περιπτώσεις, άν ή ύποχώρηση γινόταν από μέρος του, δέν ήταν σπάνιο να ξαναγυρίζε την άλλη μέρα μετανιωμένος στο ίδιο σημείο· και άν είχαμε καιρό για σχετική διόρθωση, να έπιμένη σ' αυτή τóσο, που δέν έμενε πιά άλλη λύση από την παραδοχή της » (2).

Η όφειλή όμως τής παιδείας μας στο Μανόλη Τριανταφυλλίδη δέν περιορίζεται έως έδω. Τό έλληνικό σχολείο τού χρωστάει και μιá σειρά λαμπρών βοηθητικών βιβλίων για τη διδασκαλία τού Νεοελληνικού μαθήματος, τη « Νεοελληνική Βιβλιοθήκη ». Την άποτελούν οι « Λεξιλογικές Άσκήσεις » για την 5η και την 6η τού Δημοτικού (βιβλίο τού μαθητή και βιβλίο τού δασκάλου, άκόμα και ειδική έκδοση για ξενόγλωσσους), οι « Λεξιλογικές Άσκήσεις » για τη Μέση Παιδεία (κ' έδω βιβλίο τού μαθητή και βιβλίο τού δασκάλου), οι « Παροιμιακές Φράσεις » από την Ιστορία και τη Λογοτεχνία για τις άνωτερες τάξεις τής Μέσης Παιδείας (βιβλίο τού μαθητή και βιβλίο τού δασκάλου· με τη συνεργασία τής Φωτεινής Τζωρτζάκη), ή « Γλώσσα μου », κείμενα, γραμματική και άσκήσεις για την 5η και 6η Δημοτικού και τις πρώτες τάξεις τής Μέσης Παιδείας (με τη συνεργασία Μ. Οικονόμου και Θρ. Σταύρου), καθώς και έκδόσεις άνθολογημένων σελίδων τής Νέας Λογοτεχνίας μας (έργασία τής Φωτεινής Τζωρτζάκη στο Δραγούμη και στόν Καρκαβίτσα) για τη χρήση τού σχολείου. Δημοσιεύματα που είδαν τó φώς από τó 1947 κ' έδω (μερικά σε πολλαπλές έκδόσεις) και που σημειώνουν σταθμό στην ιστορία τού σχολικού μας βιβλίου. Δέν είναι μόνο ή πολυγνωσία που τά χαρακτηρίζει (και βιαστικό άκόμη ξεφύλλισμα πείθει τόν ένήμερο άναγνώστη ότι και μόνο ως συλλογή ύλικού τά βιβλία αυτά είναι πολύτιμα)· κοντά σ' αυτήν θαυμάζει κανείς και τις μεγάλες διδαχτικές άρετές τους : τη μεθοδική πορεία, τη διαύγεια και την ακρίβεια στη διατύπωση, την τάξη και τó σύστημα στις έννοιες. Άλλοι λαοί με μακρά φιλολογική και εκπαιδευτική

1. Δημοτικισμός (Άθήνα 1926) σελ. 1-2.

2. Μελέτες και Πάρεργα, τόμ. Α', σελ. 89-90.

προπάντων στη μεγάλη *Νεοελληνική Γραμματική*, έκδ. ΟΕΣΒ, 1941, όπου δίνονται άφθονες ορθογραφικές οδηγίες. Εδώ θα ήθελα μόνο ν' αναφέρω δύο τρεις περιπτώσεις, για να φανεί με πόση φρόνηση και με πόσο καθαρή παιδαγωγική συνείδηση — γιατί πάντα και άγρυπνα είχε ο Τρ. το νού-του στα παιδιά και στη μόρφωσή-τους — προχωρούσε στην απλοποίηση της ιστορικής ορθογραφίας: πως το έκανε εκεί που η αλλαγή είναι ή εύκολη ή αναγκαία.

Πολλοί, οι περισσότεροι ίσως, γράφουν, επειδή κάτι ανάλογο έμαθαν στη γραμματική της αρχαίας, ωδηγούσα, ωδήγησα, ωδηγημένος, ωνιευέτηκα, ωνόμαξα, ωμολόγησα, ώρμησα, ωπλισμένος, ωχυρωμένος. Γιατί ω; Χρονική αύξηση, σου λένε. Δύσκολη δουλειά. Απόδειξη ότι στην καθαρεύουσα διαβάζουμε έξωφληθή, που είναι σωστό, μα όχι σπάνια σκοντάφτουμε και σ' ένα έξωφληθέν ακόμα και σε κανένα έξωφλησις, που είναι βέβαια λάθη. Η δυσκολία γίνεται πολύ μεγαλύτερη, ακριβώς γιατί υπάρχει και εσωτερική χρονική αύξηση. Και γράφουν πολλοί, στη δημοτική πιά, όχι ξόφλησα, ξόδεψα, ξομολογήθηκα, ξορκισμένος, ενοχλήθηκα, συνόψισα, κατορθώθηκε, υποψιάστηκα, εφοδίασα παρά ξώφλησα, ξώδεψα κτλ., ενώ οι ενεστώτες έχουν ο. Κι ακόμα γιορτάζω, αλλά γιώρτασα. Μα μπορούν αυτά να μπουν σε κανόνα και να διδαχτούν; Στα αρχαία γίνεται. Στη γλώσσα-μας όμως πώς θα πείς στα παιδιά πως το ξοφλώ, το ξοδεύω, το υποψιάζομαι είναι σύνθετα; 'Η θα τ' αραδιάσεις λοιπόν όλα και θα διδάξεις πως στον παρατατικό, στον αόριστο της οριστικής και στην παθητική μετοχή των ρημάτων ξοφλώ, ξοδεύω, ξορκίζω, ενοχλώ κτλ. το ο τρέπεται σε ω ή θ' αναγκάσεις τα παιδιά του δημοτικού να μάθουν πρώτα την αρχαία γραμματική, για να μάθουν έπειτα την ορθογραφία της γλώσσας-τους. Αυτά βέβαια δεν είναι σοβαρά πράγματα. Και ο Τριανταφυλλίδης δίδασκε: Τη χρονική αύξηση (που φυσικά δά κιόλας δεν υπάρχει ούτε μπορεί να υπάρξει στην πραγματικότητα) δέν τη σημειώνουμε στο γράψιμο. Είναι αναγκαία απλοποίηση. 'Όπως λέμε και γράφουμε αγαπών-αγάπησα (όχι ηγάπησα), ετοιμάζω-ετοίμασα (όχι ητοίμασα), έτσι λέμε και γράφουμε ομολογώ-ομολόγησα, κατορθώνω-κατόρθωσα κτλ.

'Αλλο παράδειγμα. Πώς θα γράψουμε το (ο) των παραθετικών σε (-ότερος), (-ότατος); 'Ότι η εφαρμογή του αρχαίου κανόνα είναι δυσκολώτατη το βλέπουμε από τα καθημερινά λάθη που γίνονται. Χρειάζεται απλοποίηση. Θα μπορούσαμε να προχωρήσουμε ως την άκρη και να πούμε: όλα με ο. 'Ετσι έκανε ο Αχιλλέας Τζάρτζανος, που κάθε άλλο παρά επαναστατικότητα έδειχνε συνήθως. Ο Τρ., πιά συντηρητικός σ' αυτό, νεωτέρισε όσο είναι απόλυτη ανάγκη και δίδασκε: Γράφετε -ώτερος, -ώτατος μόνον όταν η προηγούμενη συλλαβή έχει ε ή ο και δέν είναι θέσει μακρόχρονη. Παντού αλλού -ότερος, -ότατος.

'Αλλο: Διαβάζουμε συχνά εξ άλλου, εξ ίσου (και με φίλες βέβαια, αλλ' αυτό είναι άλλο ζήτημα). Λόγιες εκφράσεις που τις δέχτηκε η κοινή δημοτική. Πολύ σωστά, γιατί χρειάζονται. Φανταστείτε όμως ένα μαθητή, που έμαθε, πολύ σωστά, πως κάθε λέξη μπαίνει σε μία από τις κατηγορίες που λέγονται μέρη του λόγου, να ρωτά μέσα στην τάξη το δάσκαλο: «Κύριε, τί μέρος του λόγου είναι το εξ;» Τι θα του απαντήσει ο δάσκαλος; Πως είναι πρόθεση; Θα είναι ψέμα. Γιατί τέτοια πρόθεση στα νεοελληνικά είναι άγνωστη. Σε άλλο μάθημα το παιδί έμαθε ή θα μάθει πως πέντε μονοσύλλαβες προθέσεις υπάρχουν: με, σε, για, ως, προς. Το ίδιο μπερδεμένος θα βρεθεί ο δάσκαλος, αν ένας μαθητής βλέποντας κάπου γραμμένο κι όλας, γιατί έτσι το γράφουν πολλοί, ρωτήσει τί είναι εκείνο το κι. «Σύνδεσμος συμπλεκτικός» θ' απαντήσει ο δάσκαλος, «άλλος τύπος του και.» — «Καλά, μά εσείς μας είπατε πως οι σύνδεσμοι χρησιμεύουν για να συνδέουν λέξεις ή προτάσεις μεταξύ-τους. Εδώ, σ' αυτή τη φράση που έχει το βιβλίο-μας, 'Ηρθαν κι όλας τα χειλιόνια, τί συνδέει το κι;» Κόκαλο ο δάσκαλος.

Γι' αυτό ο Τριανταφυλλίδης, που όλα τα σκεφτόταν και τα πρόβλεπε, δίδασκε:

Γράφετε εξ άλλου, εξ ίσου, κιόλας. Τί λέξεις είναι αυτές; Επιρρήματα. Και πραγματικά, επιρρήματα έγιναν σ' εμάς αυτές οι εκφράσεις. Για τους ίδιους ή ανάλογους λόγους όρισε πως πρέπει να γράφουμε (με μία λέξη) απαρχής, απεναντίας, απευθείας, αφότου, καταγής, μεμιάς, προπάντων, τώντι και άλλα τέτοια, που τα σκέφτηκε και τ' αραδιάζει ένα ένα.

Είναι λυπηρό που τα διδάγματα του Τριανταφυλλίδη για τη χρήση της δημοτικής και την ορθογραφία-της, τόσο λογικά και μελετημένα, δέν έχουν την απήχηση που τους αξίζει. Θεσφατα δέν είναι, αλλά όσοι γράφουν τη δημοτική και θέλουν να τη γράφουν σωστά, καλύτερο και πιά υπεύθυνον οδηγό δέν έχουν. Και μας χρειάζεται οδηγός σε μία λειτουργία που από τη φύση-της την ίδια, σαν κοινωνική που είναι, θέλει ενόητα και πειθαρχία και τάξη.

Δέν μπορεί να γίνει τίποτε πέρ' από κείνα που δίδαξε ο Τριανταφυλλίδης, δέν μπορούμε, στο δρόμο προς την απλοποίηση, να προχωρήσουμε περισσότερο; Ποιός λέει όχι; Να ευχόμαστε μόνο εκείνοι που θα έχουν την αξίωση να μας οδηγήσουν να είναι αρμόδιοι, να είναι και ειδικοί μα και άνθρωποι με αντίληψη πλατιά, να μπορούν το καθετί που έχουν να προτείνουν να το δούν απ' όλες τις πλευρές, και τη θεωρητική και την πρακτική, και την κοινωνική και την ψυχολογική και τη διδακτική. 'Όχι «αυτό δέ μου χτυπά καλά στο μάτι» και άλλα τέτοια επιπόλαια κι εγωιστικά.

Για σήμερα, δύο βήματα, νομίζω, είναι ανάγκη να κάμουμε πέρ' από τ' ορθογραφικό σύστημα του Τριανταφυλλίδη, όπως μπορούμε να τ' ονομάσουμε: πιά συγκεκριμένα, πέρ' απ' όσα ορίζει η Νεοελληνική Γραμματική.

Το πρώτο είναι η κατάργηση του ορθογραφικού ξεχωρίσματος της υποταχτικής. 'Όταν γράφαμε τη Γραμματική, προσπάθησα να πείσω τον Τρ. να καταργήσουμε το ξεχώρισμα, γιατί, σαν πιά κοντά εγώ στη σχολική πράξη, ήξερα πως πολύ δυσκολεύει τα παιδιά. Ο Τρ. δέν είχε βασική αντίρρηση, την απλοποίηση όμως αυτή την εξαρτούσε από το αν το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο θα τη δεχόταν και για την καθαρεύουσα. Και το Συμβούλιο δέν τη δέχτηκε. Εξ άλλου τη δυσκολία δέν την έβλεπε τόσο μεγάλη. 'Ετσι δέ δέχτηκε την πρότασή-μου. Αργότερα ωστόσο (1948) στη μελέτη-του *Η Ορθογραφία-μας*, σελ. 35, δήλωνε ότι στο ζήτημα της υποταχτικής θα δικαιολογούσε ή θα καταλάβαινε εκείνους που την έχουν εγκαταλείψει οριστικά. 'Όπως και νά 'ναι, στην πράξη η απλοποίηση αυτή προχώρησε πολύ και, αν δέν κάνω λάθος, οι περισσότεροι λογοτέχνες γράφουν τώρα να παίζεις, θά τρέξει, όταν σηκωθεί, όταν συλλογίζομαι, να μιμείται, αν μπορείτε. Αλλά, για τ' όνομα του Θεού, να μη γράφουν και αγαπίστε, θρηνείστε, υμνείστε, ανθείστε, όπως κάνουνε μερικοί, ενώ γράφουν αγάπησα, θρήνησα, ύμνησα, άνθισα, αγαπήσω κτλ. 'Αλλο το (είτε) και άλλο το (ίστε). Το πρώτο πάντα με ει, ναι. Αλλά του δεύτερου η γραφή δέν μπορεί παρά να είναι όπως και στόν αόριστο της οριστικής: ψήστε, ντύστε, θερίστε, θρηνήστε. Αλλιώς, δέν απλοποιούμε: δημιουργούμε καινούριες μπερδεψιές.

Το δεύτερο βήμα είναι πολύ σπουδαιότερο και αναγκαιότερο: είναι η κατάργηση των πνευμάτων και η τόνική μεταρρύθμιση. Καιρός να ξεφορτωθούμε πιά τις φίλες, τις δασείες και την πολυτέλεια των τριών τονικών σημαδιών. Οι ωφέλειες που θα έχουμε από τη μεταρρύθμιση τονίστηκαν από πολλούς και δέν είναι ανάγκη να τις θυμίσω εδώ. Η συνταχτική επιτροπή της Γραμματικής (αν εξαιρέσουμε το μακαρίτη Β. Φάβη, γνωστόν αρχαϊστή, που ωστόσο κι αυτός τη δεχόταν για τις δυο πρώτες τάξεις του δημοτικού) ήθελε τη μεταρρύθμιση και ήταν έτοιμη να την εφαρμόσει, αλλά της έδεσε τα χέρια — σ' αυτό και μόνο σ' αυτό το σημείο — το Υπουργείο της Παιδείας, που θά τύπωνε το βιβλίο. 'Ενα υπόμνημα στον τότε πρωθυπουργό, το Μεταξά δηλαδή, δέν έφερε αποτέλεσμα. Η επιτροπή, θεωρώντας το ζήτημα σημαντικό, θέλησε να του το αναπτύξει και προφορικά. Στη συνάντηση που έγινε ο Τριανταφυλλίδης, πρόεδρος της επιτροπής, μίλησε καθαρά, σοβαρά, κι έφερε όλα τα επιχει-

ρήματα που συνηγορούν για τη μεταρρύθμιση. Είπε για τις δυσκολίες που παρουσίαζε το καθιερωμένο τονικό σύστημα και για το άσκοπο χάσιμο πολύτιμου καιρού που απαιτεί η εκμάθησή του.

— Δέν είναι δά και τόσο δύσκολο όσο το λέτε, είπε ο Μεταξάς· εμείς, σαν ήμαστε παιδιά, πώς το μάθαμε ;

— Δύσκολο είναι, κύριε πρόεδρε· και ούτε και το μάθαμε. Πού νά θυμάται κανείς αν ένα δίχρονο είναι βραχύχρονο ή μακρόχρονο ; Να θυμάται π.χ. τί τόνο θέλει το ξίφος ;

— Περισπωμένη ! Πετάχτηκε ο Μεταξάς.

— Έ όχι, κύριε πρόεδρε. Οξεία θέλει. Βλέπετε πως κι εσείς δέν τα θυμάστε ;

Ωστόσο κι έπειτ' απ' αυτόν το διαξιφισμό ο Μεταξάς δέν πείστηκε, γιατί δέν ήθελε να πειστεί. Κι εξακολουθούνε να μας βασανίζουν οι βαρείες και οι περισπωμένες, οι δασείες και οι ψιλές. Ως τότε άραγε ;

ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΚΛΗΡΟΝΟΜΟΣ ΑΡΕΤΗΣ ΚΑΙ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗΣ

Ο δρόμος τής παιδείας είναι γεμάτος κοινούς τόπους, τούς όποιους έχει κανείς νά ξεπεράσει για νά προχωρήσει· φυλάκια, στημένα από τις δύο μεριές, απαιτούν μιάν απόκριση στο δίσημο έρώτημά τους : πλαστικό-μουσικό, κλασικό-ρωμαντικό, απολλώνιο-διονυσιακό, συνθετικό-αναλυτικό, κι άλλα αναρίθμητα ζευγάρια, πού καταντούν, όσο δέν τά υποτάζουμε, νά δίνουν στην πορεία τού ανθρώπινου στοχασμού αυτό τó χαρακτηριστικό διαλεκτικό περπάτημα πρὸς άδιέξοδα. Ένα τέτοιο ζευγάρι είναι και αυτό πού αναφέρεται στο κλίμα και στην κληρονομικότητα· ό ιστορικός τού ανθρώπου θά τó απαντήσει εμπρός του, και θά πρέπει με κάποιο τρόπο νά τó υπερνικήσει : άδιάκοπα βρίσκουμε επάνω στην μελέτη μας περιπτώσεις όπου διαφορετικές γενιές μέσα στο ίδιο σόι παρουσιάζουν αναμφισβήτητες ομοιότητες. Ο μελετητής είναι υποχρεωμένος νά προσέξει τις ομοιότητες αυτές, νά τις επισημάνει, και νά διαμορφώσει, διατάζοντάς τις σωστά, συγκεκριμένα σχήματα μέσα στα όποια θά εντάξει τó συγκεκριμένο αντικείμενό του. Δέν είναι χωρίς σημασία νά διαπιστώσουμε ότι σέ μία, ήπειρώτικη, φύτρα, τού Μιχαήλ Βασιλείου, μετέχουν λόγιοι καθὼς ό Λέων Μελάς, ό Βικέλας, ό Ψυχάρης· δέν είναι χωρίς σημασία νά διαπιστώσουμε ότι σέ κάποια στιγμή τά γράμματά μας προσεταιρίστηκαν, για νά εξασφαλίσουν την σωστή τους εξέλιξη, τόν εκπρόσωπο μιᾶς οίκογένειας πλούσιας σέ πνευματικούς βλαστούς, τόν Κωστή Παλαμά. Πάει κανείς νά μιλήσει έδῶ για δύναμη βιολογική· μά, αν θέλει νά επέχει, εύκολο είναι : είτε μίμηση, είτε κλίμα οίκογενειακό, είτε χρωμοσώματα, αυτό πού ενδιαφέρει τόν ιστορικό, είναι τó πῶς, και όχι οι υπερβατικές έρμηνείες του. Πάντα θά θέλουμε, και πάντα θά πρέπει νά άκοῦμε την αυτοκρατορική κατάθεση στο κριτήριο τής ιστορίας : « Παρά τού πάππου Ουήρου, τó καλόηθες, και άόργητον. Παρά τής δόξης, και μνήμης, τής περι τού γεννήσαντος, τó αἰδῆμον, και άρρενικόν. Παρά τής μητρὸς τó θεοσεβές, και μεταδοτικόν· και έφεκτικόν οὔ μόνον τού κακοποιεῖν, αλλά και τού επί έννοίας γίνεσθαι τοιαύτης. » Έτι δέ τó λιτόν κατά την δίαιταν, και πόρρω τής πλουσιακῆς διαγωγῆς ». Πάντοτε έσκέφθηκα πόσο πλούσιος είναι ένας τέτοιος άπολογισμός στην περίπτωση τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη, και πόσες πλευρές από την πολυέδρη προσωπικότητά του θά μπορούσε νά φωτίσει : όλα τά πράγματα γίνονται ὡςάν τρεῖς, ή τέσσερις γενιές εκλεκτῶν νά ετοίμασαν τó έδαφος για νά βλαστήσει ὅ,τι άποτελούσε την ιδιομορφία τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ο σπόρος ; ό άέρας ; ή ώρα ; Τό ζήτημα έχει

για μᾶς ασύμμετρα λιγότερη σημασία παρ' ὅσην έχει ή διαπίστωση τού ίδιου τού φαινομένου και ή γνώση τῶν λεπτομερειῶν του. Τούτο είναι πού με φέρνει νά χαράξω έδῶ λίγες γραμμές γύρω σέ ένα θέμα πού πολλές φορές με έχει άπασχολήσει, και νά προσπαθήσω νά προσφέρω μερικά στοιχεία στον στοχασμό ὅσων έγνώρισαν ή και ὅσων τιμούν την μνήμη τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ξέρω καλά ότι έτσι δέν εξαντλῶ τίποτε, αλλά είμαι εξίσου βέβαιος ότι δίνω την άφορμή κάποιας άνησυχίας, κάποιας περιέργειας, άφορμή πού θά άποδώσει κάποτε τó άποτέλεσμά της. Αυτά δέν άποτελούν τó τέρμα τῆς έρευνας : τó πρόβλημα, και άφού τά πληροφορηθούμε, παραμένει άκέριο· άποτελούν ὅμως προϋποθέσεις για την λύση του. Τό έρώτημα, τά έρωτήματα, μένουν πάντοτε τά ίδια. Αναφέρω δύο, από τά όποια τó πρώτο θυμίζει τις επιφυλάξεις τού Lanson αναφορικά με την αιτιοκρατία πού παραμελεῖ τόν άτομικό παράγοντα : μέσα στους ίδιους ὅρους ανασταίνονται οι δύο άδελφοί, από τούς όποιους, ὅμως, ό ένας μόνο θά γίνει λόγιος. Τό άλλο πρόβλημα αναφέρεται στον τρόπο με τόν όποιο έθεμελιώθηκαν οι άστικές οίκογένειες στην Ελλάδα, από τόν φθίνοντα ΙΗ' αἰώνα και πέρα, συνδυάζοντας, κανονικά, μέσα στο άνέβασμά τους αυτό, και την σταθερή άγάπη και κατάκτηση τῆς παιδείας.

Φαίνεται ότι μπορούμε νά φθάσουμε με ασφάλεια ὡς τόν παππεπίπαππο τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη, πού, Μανόλης κι εκείνος, εἴταν έμπορος και ὕφαντς στο Ξερολίβαδο τῆς Βεροίας· τά ιστορικά τῆς οίκογένειας, σχεδόν ὅσο αναλυτικά θά μπορούσε κανείς νά τά εύχηθεῖ, τά εκθέτει ό Π. Λιούφης στην 'Ιστορία τῆς Κοζάνης (1), έτσι ὡστε νά μὴν ὑπάρχει λόγος νά εκταθούμε περισσότερο σ' αυτά. Ωστόσο θά ήθελα νά σημειῶσω ότι ό μικρός Νικόλαος, γιὸς τού πρώτου Μανόλη, και πρόπαππος τού δικού μας, άγκαλά και έδοκίμασε, από την διπλή ὀρφάνια, μαζί τά δικά της τά βάσανα και τά βάσανα τῆς φτώχειας, πρέπει νά εξεικίνησε στην ζωή με κάποιαν άνεση, την όποια, άλλωστε, γλήγορα άνέκτησε.

Εἴχε γεννηθεῖ στα 1788, και ὅταν ὀρφάνευσε και από τόν πατέρα του, στα 1801, τόν παρέλαβε, και, για την κλίση του στα γράμματα, τόν έσπούδασε, ένας θεός του. Ο μικρός Νικόλαος ανασταίνεται σέ παιδεία, εκκλησιαστική ιδίως, ὅπως ακόμη έσυνθηζόταν τότε, ξανοίγεται ὅλο και περισσότερο μέσα στον ελληνικό χῶρο, περνώντας από δάσκαλο σέ δάσκαλο για νά άπανθίσει από τόν καθένα ὅ,τι ιδιαίτερο παρείχε, και έτσι, διδάσκοντας και διδασκόμενος, τυπικό σέ ὅλα τούτα παράδειγμα τού τρόπου με τόν όποιο έμορφωνόταν τότε ή λόγια ελληνική νεολαία, γυρίζει στην πατρίδα του, από όπου άκτινοβολεῖ σέ ὅλη την περιοχή, ὡς και στην Θεσσαλονίκη, άφού και εκεί έδίδαξε πρὸς τά γερατιά του. Θά ήθελα νά τονίσω με τις σημειώσεις μου αυτές τούς πολλαπλούς δεσμούς τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη με τόν ελληνικό βορρά, δεσμούς πού κάθε άλλο παρά περιορίζονται σέ μία μακρυνή καταγωγή από την Κοζάνη, ὅπως λέγεται και γράφεται συνήθως.

Ο Νικόλαος ὅμως εἴχε λογιοσύνη περισσότερη από ὅσην θά εἴχε, ακόμη και σέ εκείνα τά χρόνια, νά παρουσιάσει ό μέσος δάσκαλος ενός μεγάλου παιδευτικοῦ κέντρου. Τόσο ό Π. Λιούφης στο δημοσίευμα πού σημειώνεται πιό επάνω, όσο και ό Ν. Δελαλῆς (2), περιέσωσαν αρκετόν αριθμό από επιγράμματά του, γραμμένα είτε στην αρχαῖζουσα προσωδία είτε σέ μέτρο τονικό. Ο λόγος δέν είναι έδῶ για την ποιότητά τους· είναι για την παρουσία τους κοντά στις ρίζες τού δέντρου τού Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ακόμη θά εἴχα νά προσθέσω κάτι, για ὅσους, ιδίως, θυμούνται τó άρχοντικό τῆς οδοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ, με τά ξεχείλα σέ ὅλα τά δωμάτια βιβλία, την ὑπαρξη

1. Π. Ν. Λιούφης, 'Ιστορία τῆς Κοζάνης, 1924, πολ.

2. Ν. Π. Δελαλῆς, Συμβολαί εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν τῆς Κοζάνης, Κοζάνη, 1958, πολ. ('Ανάτυπο από τόν τ. Α' τῆς Οἰκοδομῆς, έπετηρίδας τῆς 'Ι. Μ. Σερβίων και Κοζάνης).

κάποιας βιβλιοθήκης στο σπίτι του Νικολάου (1), του Παπαδάσκαλου, όπως εἰτάν γνωστός, σὲ μιὰν ἐποχὴ ὅπου σπανιότατες εἶναι οἱ ἀντίστοιχες μαρτυρίες γιὰ τὸ ἀστικό ἑλληνικὸ σπίτι, ὅπως δὲ τὸ ἐπροφθάσαμε καὶ στοὺς καιροὺς μας, περίπου ὡς ὅτου ὁ ἐκδότης Φέξης ὀργάνωσε τὴν πώληση τῶν βιβλίων του μὲ δόσεις. Τὰ τεκμήρια ὅσα ἔχουμε σχετικὰ μὲ τὴν Βιβλιοθήκη του, καμμιά εἰκοσαριά τίτλοι, δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε τίποτε ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἔκτασή της ἢ τὴν ποικιλία της· τὸ μόνο πὺ μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε εἶναι ὅτι ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν ἐνδιαφερόντων ξεπερνοῦσε τὴν μέση βιβλιοθήκη ἐνὸς δασκάλου τῆς ἐποχῆς.

Καὶ κάτι ἄλλο : ἡ παρουσία τῶν λειψάνων αὐτῶν μαρτυρεῖ καὶ τὴν ἐφεση τοῦ κατόχου τῶν βιβλίων γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ : οἱ τίτλοι, ὅσοι σώζονται στὴν δημοτικὴ Βιβλιοθήκη τῆς Κοζάνης, προέρχονται ἀπὸ δωρεὰς τοῦ Νικολάου. "Ἐνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς γενιᾶς παρουσιάζεται ἐδῶ γιὰ νὰ δέσει μὲ τοῦ ἴδιου τοῦ Μανόλη τὴν μορφή : ἡ παράδοση τῆς εὐποιίας. Πρὶν συνεχίσω μὲ τὴν λογιόσυνή τῆς γενιᾶς του, θὰ ἤθελα νὰ ἀναφέρω τὴν περίπτωση ἐνὸς μεγάλου θείου του, γιοῦ δηλαδὴ, τοῦ Παπαδάσκαλου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ παπποῦ τοῦ Μανόλη· εἶναι ὁ Ξενοφῶν Τριανταφυλλίδης, πὺ ἄφησε τὴν περιουσία του στὴν γενέτειρά του Κοζάνη γιὰ εὐεργετικὸς σκοποὺς (2).

Ὁ Ξενοφῶν εἶχε σπουδάσει ἱατρικὴ στὴν Δύση, ὅπως καὶ ὁ ἀδελφός του Μανόλης : διπλὸ τεκμήριο τῆς εὐπορίας τῆς οἰκογενείας. Ὡστόσο ὁ Μανόλης μετὰ τὶς σπουδὲς του ἐγκαταστάθηκε στὸ Βουκουρέστι, ὅπου ἐπῆρε σύζυγο μιὰ πρώτη ἀνεψιὰ τοῦ Ἀθανασίου Χριστοπούλου (3) : ἡ λογιόσυνή συνεχίζει τὴν παρουσία της μέσα στὴν οἰκογένεια. Τέτοια μποροῦμε νὰ βλέπουμε τὴν δίκλωνη παράδοση μέσα στὴν ὁποία ἀναθράφηκε ὁ πατέρας τοῦ δικοῦ μας Μανόλη, ἀνάμεσα στὴν κληρονομιά τοῦ Νικολάου καὶ στὴν μνήμη τοῦ Χριστοπούλου, ὁ ὁποῖος εἶταν τότε ἡ μεγάλη δόξα τῶν γραμμάτων μᾶς· αὐτὲς τὶς μνῆμες πρέπει νὰ ἐζωντάνευε ὁ πατέρας ἐμπρὸς στὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ του. "Ἀς ποῦμε ὅμως, κιόλας, ὅτι καὶ τοῦ πατέρα ἡ ἀδελφῆ (4), καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Μανόλη, εἶχαν τὴν ἀγάπη τῶν γραμμάτων σὲ ἀσυνήθιστο βαθμὸ γιὰ τὰ χρόνια τους, ἀφοῦ τὰ ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐνεργητικά.

Θὰ ἤθελα νὰ μποροῦσα νὰ προσθέσω καὶ κάτι γιὰ τὴν μητρικὴ καταβολὴ τοῦ Μανόλη. Ὅσοι ἐγνώρισαν τὴν μητέρα του, ὅσοι εἶχαν τὴν εὐκαιρία νὰ διαπιστώσουν πόσο εἶταν στενὸς ὁ δεσμὸς ἀνάμεσα στὸν γιὸ καὶ στὴν μάνα, καταλαβαίνουν πόση σημασία θὰ εἶχε καὶ ἀπὸ τὴν μεριά ἐκείνην ἡ οἰκογενειακὴ παράδοση γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς ἰδιοτυπίας τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Ἀπὸ ἐκείνην τὴν μεριά, αὐτὴν τὴν στιγμήν πολὺ ὀλίγα θὰ εἶχα νὰ πῶ, γιὰτὶ τὰ στοιχεῖα ὅσα διαθέτω δὲν εἶναι πειστικά. Μέσα στὰ χαρτιά τοῦ Μανόλη, πὺ ἔλα ἔχουν συγκεντρωθεῖ τώρα στὴν Θεσσαλονικὴ κλείνοντας ἕνα κύκλο πὺ ἄρχισε βαθιὰ μέσα στὰ περασμένα, ἴσως βρεθοῦν μερικὰ στοιχεῖα ἀσφαλέστερα. Ἡ μητέρα τοῦ Μανόλη εἶταν χιῶτισσα, κόρη Ροδοκανάκη, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα τζάκια τῆς Χίου. Φαίνεται πὺ δὲν ἀληθεύει ἡ πληροφορία ὅτι εἶχε στενὴ συγγένεια μὲ τὸν λεγόμενον πρίγκιπα Ροδοκανάκη (5), ὁ ὁποῖος, πάντως, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἄλλα χαρακτηριστικά του, ἐσυνδύαζε τὴν μεγαλοπρέπεια μὲ τὴν ἀγάπη τῶν γραμμάτων. Ὡστόσο, τὸ δένδρο της μᾶς φέρνει κοντὰ στοὺς μεγάλους Ροδοκανάκηδες τοὺς εὐεργέτες καὶ προστάτες τοῦ νέου Γυμνασίου τῆς Χίου, καὶ δείχνει συγγενικὴ σχέση μὲ τὸν Μανόλη Ροῖδη. Ἡ λογιόσυνή πάντα.

1. Ν. Π. Δελιαῆς, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης, Α', Θεσσαλονίκη, 1948 (βλ. στὸ εὐρετήριο, στὸ ὄνομα Τριανταφυλλίδης Νικολάος).

2. Λιούφης, ἔ. ἀ. σ. 322 κ. ἀ.

3. Μ. Μ. Πανᾶς, Μονογραφία περὶ τῆς καθόλου δράσεως τῆς Οἰκογενείας Πανᾶ... 1905, σ. 54.

4. Πανᾶς ἔ. ἀ.

5. Πανᾶς ἔ. ἀ. σ. νᾶ', Ρ. Ρ. Argenti, Libro d'Oro de la Noblesse de Chio, Λονδίνο 1955, πολ.

Ἡ οἰκογένεια εἶχε ἕναν πύργο κληρονομικὸ στὴν Χίο, στὸν Κάμπο. Δὲν καλ-
λιεργῶ τὴν ἀγορη, τὴν ἀμέθοδη, δηλαδὴ, ἱστορικὴ μνήμη· μὰ ἀξίζει νὰ τελειώσουμε μὲ
ἕναν ἄλλο πύργο τοῦ Κάμπου, τῶν μακρυνῶν αὐτῶν ἐξαδέλφων τῆς Ἰουλίας Τριαντα-
φυλλίδη τὸ γένος Ροδοκανάκη, ἐκεῖ ὅπου ὁ τσελεμπῆς Φραγκοῦλης Ροδοκανάκης,
καὶ ἡ γυναίκα του, ἡ κοκὸνα Μπατοῦ, ἐδεξιώθηκαν τὸ 1820, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν κα-
ταστροφὴ τῆς Χίου, τὸν Marcellus, φίλο τοῦ Ἀθανασίου Χριστοπούλου καὶ τοῦ
Βάμβρα. Ἡ δεξίωση ἄγγιζε ἀπὸ κάποιες πλευρὲς τὴν δυτικὴ ἐθιμοτυπία, μὲ τὴν
ἀπλότητα καὶ τὴν ἀφέλειά της, ὅπου δὲν ἐσωζόταν τίποτε ἀσιατικό. "Ὑστερα ἀπὸ
τὸν περίπατο μέσα στὸ περιβόλι, ἐπέστρεψαν στὸν πύργο· μερικὲς αἰθούσες στὸ
ἰσόγειο εἶταν ἀνοικτές, καὶ ἀνάμεσα σὲ ἄλλες «μία βιβλιοθήκη ἀπὸ κάπου δύο
χιλιάδες τόμους. Τὰ ἔργα τὰ εἶχε διαλέξει ὁ Νεόφυτος Βάμβρας τὸν καιρὸ τῆς
διαμονῆς του στὴν Γαλλία· παρητήρησα ὅτι κι ἐδῶ, ὅπως καὶ στὸ δημόσιο σχολεῖο,
εἶχε συγκεντρώσει, κοντὰ στοὺς μεγάλους ἑλληνες συγγραφεῖς, τὰ ἀριστουργήματα
τῆς Ἰταλίας καὶ τοῦ αἰῶνα τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ' » (1). Σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους, στὴν
πατρίδα τοῦ Κοραῆ, μέσα στὴν Βιβλιοθήκη τὴν ὁποία εἶχε ὀργανώσει, ἐκείνον συμ-
βουλευόμενος, ὁ Βάμβρας, θὰ βλέπαμε νὰ πλανιέται τὸ πνεῦμα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς
λογιόσυνης πὺ θὰ θρέψει ἀργότερα καὶ θὰ ἀναστήσει τὸν Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Κ. Θ. ΔΗΜΑΡΑΣ

Ο ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ ΣΤΗΝ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ὑπῆρχε ἡ δῆλωση τοῦ ἴδιου γιὰ τὴν κλίσση του στὴν παιδαγω-
γικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴ βαθύτατη ἐγνοια του γιὰ τὴν παιδεία τοῦ τόπου μας (2), καὶ πάλι
ἡ πορεία τῆς ζωῆς τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη θὰ μᾶς ἐδειχνε καθαρὰ πὺς ἡ δράση
καὶ ἡ συμπεριφορὰ του εἶχαν θεμελιωθεῖ ἐπάνω στὸ ἀγρυπνο καὶ βαθύτατο συναίσθημα
μιᾶς εὐθύνης παιδαγωγικῆς, στὴν πὺ πλατιά της ἐννοια.

Τὸ συναίσθημα αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ ἀφετηρία, ἡ κατευθυντήρια γραμμὴ καὶ ὁ τελικὸς
σκοπὸς ὅχι μόνο τῶν ἰδεολογικῶν ἀγώνων του, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του προσ-
φορᾶς. Ἀντιφεγγίζεται ἀκόμη στὴν αὐστηρὴ συνέπεια καὶ τὸ ἀνώτερο ἦθος πὺ μᾶς
παρουσιάζει ὁλόκληρη ἡ μεστὴ ζωὴ του.

Τὸ πρῶτο ξύπνημα καὶ τὶς πρῶτες ἀνησυχίες του γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ
μορφή τῆς παιδείας μας θὰ τὶς συναντήσωμε ἤδη στὰ ἐφηβικά του χρόνια, ὅταν μα-
θητῆς ἀκόμη ἀρχίζει νὰ ὑποψιάζεται πόσο ἀγορη εἶναι ἡ σχολικὴ γνώση, πὺ ζητεῖ
τόση προσπάθεια, πὺ στὸ ἀγέλαστο εἶδωλό της οἱ γενεὲς τῶν Ἑλληνόπαιδων θυσιά-
ζουν, ἢ μιὰ ὕστερ' ἀπ' τὴν ἄλλη, τὴν αὐτενέργεια καὶ τὴν πρωτοτυπία τῆς σκέψης,
τὴν ἱκανότητα γιὰ πνευματικὴ αὐτοτέλεια, τὴν ἱκανοποίησιν πὺ χαρίζει ἡ αὐθόρμητη
προσωπικὴ ἔκφραση (3).

Οἱ ὑποψίες γίνονται πολὺ γρήγορα πεποίθηση, πὺ παίρνει τὴ μορφή αὐστηρῆς
ἐσωτερικῆς ἐπιταγῆς. Αὐτὴ ἡ αὐστηρὴ ἐσωτερικὴ ἐπιταγὴ ἔμεινε ὁ κυριότερος, ὁ χα-
ρακτηριστικότερος σύντροφος τῆς ζωῆς του. Γιὰτὶ τὸ ἀντίκρισμα τῶν ἐκπαιδευτικῶν

1. Comte de Marcellus, Souvenirs de l'Orient, ἔκδ. γ', 1861, σ. 116 κέ. Τὸ χωρίο,
στὴν σ. 118.

2. Νέα Ἑστία, ἔτος ΛΓ — Τόμ. 66 (1959) τεῦχος 776, σ. 1394.

3. Μανόλη Τριανταφυλλίδη «Ἡ Παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα της» Δελτίο Ἐκπαιδευτι-
κοῦ Ὁμίλου 2 (1912) σελ. 271-309.

προβλημάτων δὲν ἦταν γιὰ τὸν Τριανταφυλλίδη πάρεργη ἀπασχόληση, πλὴν στὴν ἐπιστημονικὴ του ἐργασία, ἀλλὰ πνοὴ ζωῆς ποὺ ἔδινε νόημα καὶ σκοπὸ στὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο του.

Ἀπὸ τὰ χρόνια κιόλας τῶν σπουδῶν του στὴ Γερμανία τὸν βασανίζει ἡ διαπίστωση τῆς ἀναμφισβήτητης ἀνάγκης γιὰ μιὰ ἐκπαιδευτικὴ ἀνανέωση καὶ ἀλλαγὴ, ποὺ θὰ βοηθοῦσε νὰ ξανοίξουν οἱ πνευματικοὶ μας ὀρίζοντες καὶ ν' ἀνατεῖλῃ στὸν τόπο μας νέα ἐποχὴ. Εἶχε δεῖ μὲ διαύγεια πῶς μιὰ τέτοια ἀνανέωση καὶ ἀλλαγὴ θὰ ἔπρεπε νὰ θεμελιωθῇ στὴ σωστὴ ἀγωγὴ καὶ τὴ γόνιμη ἐκπαίδευση τοῦ λαοῦ καὶ πῶς βασικὴ προϋπόθεσή της ἦταν νὰ δοθῇ ἐπιτέλους στὴν παιδεία μας ἡ δυνατότητα νὰ διδάσκῃ συστηματικὰ τὴ μητρικὴ μας γλῶσσα, ὑψωμένη σὲ γλῶσσα κοινὴ ἐθνικὴ, ἔτσι ποὺ νὰ μπορῇ νὰ τὴν ἔχωμε ὅλοι ἐκφραστικὸ ὄργανο σὲ κάθε ἀνάγκη καὶ ἐκδήλωση τῆς ζωῆς.

Γι' αὐτὸ ἀπὸ πολὺ νωρὶς δέθηκαν ἀξεδιάλυτα μέσα του ἡ δίψα γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τῶν φαινομένων τῆς γλῶσσας στὴν ἐξελικτικὴ πορεία της καὶ ἡ εὐγενικὴ λαχτάρᾳ νὰ βοηθήσῃ γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ τόπου μας. Δὲν ἦταν ἡ λαχτάρᾳ αὐτὴ ἐφῆμερο λουλουδὶ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Ἦταν καρπὸς ὀριμασμένου σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς εὐσυνείδητης μαθητικῆς του προσπάθειας καὶ τὰ χρόνια τῶν μεταπανεπιστημιακῶν του σπουδῶν, ὅταν μποροῦσε νὰ ἐξετάζῃ τὰ προβλήματατά μας, κρίνοντάς τα μὲ μεστότερη κρίση καὶ συγκρίνοντάς τα μὲ τὶς παιδαγωγικὲς ἀνησυχίες καὶ τὰ παιδαγωγικὰ ἐπιτεύγματα ἄλλων χωρῶν.

Εἶχε καθαρότατη τὴν ἐπίγνωση πῶς μιὰ ἐκπαιδευτικὴ ἀνανέωση ἦταν ἔργο ἐξαιρετικὰ σοβαρὸ καὶ ἐπίπονο· πῶς ἀπαιτοῦσε μακριὰ καὶ ὑπομονετικὴ ἐργασία καὶ συνεργασία πολλῶν ὁλων ὅσοι θὰ ἤθελαν καὶ θὰ μποροῦσαν νὰ προσπαθήσουν γιὰ αὐτὴν μὲ ἀκάματη ὑπομονὴ καὶ μὲ χαλύβδινη ἐπιμονὴ ὡς τὸ τέλος. Εἶχε ἐπίσης συνειδητοποιήσει μὲ διαύγεια πῶς κάθε ἔργο μακριὰς πνοῆς χρειάζεται, γιὰ νὰ πετύχῃ, σχέδιο προχαρᾶμένο μὲ προσοχὴ καὶ ἐπιμέλεια. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σχέδιο παρουσιάζει στὸ βιβλίον του « Ἡ γλῶσσα μας στὰ 1914-1916 ». Διαγράφει μὲ σαφήνεια ποιά ἐργασία ἀνοίγεται καὶ ἐπιβάλλεται σὲ ὅσους θὰ ἤθελαν νὰ συνεργαστοῦν γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀποδέσμευση τοῦ ἔθνους μας :

- α) Θεωρητικὴ μελέτη καὶ ἐπιστημονικὴ γλωσσολογικὴ ἐργασία.
- β) Διαφώτιση τῆς κοινῆς γνώμης γιὰ τὴ γλωσσικὴ ἀλήθεια.
- γ) Ἀγῶνες ποὺ νὰ κλονίσουν καὶ νὰ γκρεμίσουν τὰ νεκρὰ εἰδῶλα.
- δ) Ὑπεύθυνη πρακτικὴ ἐφαρμογὴ καὶ καλλιέργεια τῆς μητρικῆς.

Διαβάζοντας κανεὶς σήμερα τὴ μελέτη ἐκείνη τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη, δὲν μπορεῖ νὰ μὴ σταθῇ μὲ σεβασμὸ στὴ μνήμη τοῦ ἀνθρώπου ποὺ θαρραλέα ἐπωμίστηκε τὸ βάρος τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ προγράμματος αὐτοῦ στὸ σύνολό του (1). Μιὰ ματιὰ στὸν πρόσφατα δημοσιευμένο κατάλογο τῶν ἔργων του πείθει καὶ τὸν λιγότερο ἐνημερωμένο σχετικὰ (2).

Ἀπὸ τὴν πρώτη του ἐπιστημονικὴ ἐργασία « Ξενηλασίᾳ ἢ Ἰσοτέλειᾳ » ὡς τὴν « Ἱστορικὴ Εἰσαγωγὴ » καὶ τὴ « Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ », ὁ Τριανταφυλλίδης βαδίζει σταθερὰ ἐπάνω στὴν ἴδια κατευθυντήρια γραμμὴ : αὐτὴν ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ὑπηρεσία τῶν βασικῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους, αὐτὴν δηλαδὴ ποὺ στὴν οὐσία της ἐπιβάλλει ἐργασία δημιουργικὴ, γόνιμη, καὶ παράλληλα ἄμεσα χρήσιμη καὶ ἐξυπηρετικὴ γραμμὴ παιδαγωγικὴ.

Ἀληθινὰ, ποιά ἀξία θὰ μποροῦσε νὰ ἔχῃ ὁποιαδήποτε ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ

1. Στὶς ἀνάλογες προσπάθειες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου ὁ Τριανταφυλλίδης ἦταν ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐργάτες.

2. Ἐλευας Η. Πολίτης « Κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη », Ἀνάπτυπο ἀπὸ τὸ ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Ἀθήνα 1960.

ἡ ἐξαγωγή τῶν διαπιστώσεων καὶ τῶν συμπερασμάτων της, ἂν ὅλα αὐτὰ δὲν προχωροῦσαν ὡς τὴν ἀξιοποίησή τους γιὰ τὴν ἡθικοπνευματικὴ ἀνύψωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς ζωῆς του ;

Ὁ Μανόλης Τριανταφυλλίδης δὲν ἔχε ποτὲ πῶς τὰ φῶτα τῆς ἐπιστήμης πρέπει νὰ γίνονται πηγὴ ἀνώτερης ζωῆς γιὰ τὸ σύνολο. Γι' αὐτὸ κιόλας κατορθώνει πάντα νὰ συνδυάζῃ μὲ ἰδιαίτερη τέχνη τὴ νηφάλια ἐπιστημονικὴ σκέψη μὲ τὸ ἀγνὸ πάθος ποὺ ἀγρυπνεῖ μέσα του γιὰ τὴν ὑπηρεσίᾳ τῆς ζωῆς : « Ὅχι πῶς θὰ ἤθελα νὰ κατεβῇ ἡ ἐπιστήμη ἀπὸ τὴ θεωρητικὴ τῆς θέσης καὶ νὰ περιοριστῇ νὰ ἐξυπηρετῇ πρακτικούς σκοπούς. Μὰ οὔτε καὶ εἶναι σωστό, βγαίνοντας ἀπὸ τὴ ζωὴ ἡ ἴδια νὰ μένῃ ἔξω τῆς ζωῆς, ἐκεῖ ποὺ μπορεῖ καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ βοηθήσῃ. Καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴ βοήθειά της εἶναι μεγάλη » (1).

Σ' αὐτὴ τὴ συναίσθηση τῆς παιδαγωγικῆς εὐθύνης τοῦ ἐπιστημονοῦ ἔχει στηριχτῇ εἰδικότερα ἡ « Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ ».

Ὁ Τριανταφυλλίδης πρῶτος, μαζί μὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς συνεργάτες του, ἔβαλε τὰ πορίσματα τῆς μακριᾶς ἀντικειμενικῆς ἐπιστημονικῆς του μελέτης στὸν ἔλεγχο τῆς ζωντανῆς πραγματικότητος, ἀκολουθώντας τὸν πολὺ δύσκολο δρόμο τῆς ὀρθοφροσύνης, χωρὶς νὰ δειλιάζῃ οὔτε μπροστὰ στὶς ἐπιθέσεις τῶν ἀντίγων, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὶς ἐπιφυλάξεις τῶν αὐστηρὰ ὀρθόδοξων ὁμόγνωμων, ποὺ τοῦ καταλόγιζαν συντηρητισμό. « Ἐργασιν ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἀδεῖν χαλεπὸν », ἔχει πεῖ σοφὰ ὁ Σόλων. Καὶ πραγματικὰ ἦταν ἔργο πολὺ μεγάλο νὰ δοθῇ στὸ ἐλληνικὸ σχολεῖο — στὸν ἐλληνικὸ λαὸ — μιὰ γραμματικὴ τῆς μητρικῆς του γλῶσσας, ἔπειτα ἀπὸ γλωσσικὴ ἀναρχία καὶ πολυαρχία αἰῶνων· μιὰ γραμματικὴ ποὺ νὰ μπορῇ νὰ διδάσκει στὸ Σχολεῖο, νὰ ὑπηρετήσῃ πραγματικὰ τὴ σύγχρονη παιδεία καὶ τὶς ἀνάγκες της.

Δὲν εἶναι ἔργο δικό μου νὰ μιλήσω γιὰ τὴν εἰδικὴ προσφορά τοῦ Τριανταφυλλίδη στὴν ἐπιστὴμὴ τῆς Γλωσσολογίας. Θέλησα μόνον νὰ ὑπογραμμίσω τὴ σημασίᾳ ποὺ ἔχει γιὰ τὴν παιδεία μας ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τοῦ μὲ κορύφωμά της τὴ « Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ ». Τὴ σημασίᾳ αὐτὴ εἶχε τονίσει ἰδιαίτερα ὁ Καθηγητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ἀμαντὸς, ὅταν παρουσίασε τὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν (2) : « ... Ἀπόπειρᾳ πρὸς σύνταξιν γραμματικῆς τῆς δημοτικῆς ἡμῶν πολλὰ μέχρι τοῦδε, ἀλλ' ἡ συνταχθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω Ἐπιτροπῆς εἶναι ἑκτενεστέρα καὶ μᾶλλον εὐμέθοδος καὶ ἀποτελεῖ ἐπομένως σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως, ὅπως ἀνάλογον σημασίαν ἔχει καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς δημοτικῆς τὸ συνταχθὲν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Ἀχιλλέως Τζαρτζάνου ... Ἡ καταδίκη τῆς νέας ἐλληνικῆς συνεπάγεται καὶ διάσπασιν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Πράγματι ἡ ἀναγνώρισις μόνον τῆς λογίας παραδόσεως, μόνον δηλ. τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν τύπων, διασπᾷ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, ἀφοῦ δὲν ἀναγνωρίζει τὴν νεωτέραν γλωσσικὴν φάσιν. ... Μόνον ἐκ τῆς ἐνότητος ταύτης, ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ παρελθόντος καὶ συγχρόνως ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ παρόντος Ἑλληνισμοῦ θὰ δημιουργηθῇ νέος ἐθνικὸς πολιτισμὸς ἄξιος τοῦ μεγάλου παρελθόντος.

» Τὴν ἐνότητα ταύτην ἔρχεται νὰ ὑπηρετήσῃ ἡ νέα κρατικὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, ἡ ὁποία θὰ γνωρίσῃ τοὺς γλωσσικοὺς νόμους τῆς νέας Ἑλλάδος εἰς Ἑλληνισμὸν καὶ εἰς ξένους. ... Μόνον ὁ ἔχων πλήρη γνώσιν τῆς νέας ἐλληνικῆς ἐννοεῖ καὶ τὴν ἀρχαίαν καλύτερον καὶ διδάσκει αὐτὴν ὀρθότερον. Εἰς εὐρύτερον λοιπὸν ἐξέτασιν τῶν γλωσσικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν προβλημάτων τῆς νέας Ἑλλάδος μᾶς ὁδηγεῖ ἡ κρατικὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς καὶ δι' αὐτὸ ἐνόμισα ὅτι ἔπρεπε νὰ εἰπω ὀλίγας λέξεις περὶ αὐτῆς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ».

Ὁ Ἑλβετὸς γλωσσολόγος ἐξάλλου Α. Debrunner ἔγραψε τὸ 1948 στὸ περιοδικὸ

1. Μ. Τριανταφυλλίδης « Ἡ γλῶσσα μας στὰ 1914-1916 » Ἀθήνα 1920, σ. 69.
2. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Τόμ. 18 (1950), σ. 88-92.

«Museum Helveticum» για τη «Νεοελληνική Γραμματική»: «Νομίζω πως υπάρχουν λίγες σύγχρονες γλώσσες που να μπορούν να προσφέρουν στους δασκάλους τους μια σχολική γραμματική τόσο εξαίρετη από πρακτική και επιστημονική άποψη» (1). Επίσης ο νεοελληνιστής Καθηγητής Α. Mirambel τονίζει την ιδιαίτερη σημασία της «Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής» για τη σχολική διδασκαλία:

«Πολλές απόπειρες είχαν ήδη γίνει, όχι χωρίς επιτυχία, καμιά όμως δεν είχε πετύχει τόσο τέλεια να κάμει γνωστή τη γραμματική της Δημοτικής στην Ελλάδα και να οργανώσει αυτό, που μπορεί κανείς να ονομάσει «γλωσσική παιδαγωγική» και που πολλά χρόνια έλειψε από τις σχολικές γραμματικές σπουδές στη χώρα αυτή» (2).

Δεν περιορίστηκε όμως ο Τριανταφυλλίδης στην επιστημονική γλωσσολογική έρευνα και τη συγγραφή των συμπερασμάτων της, με τρόπο καθοδηγητικό και χρήσιμο για την παιδεία. Πιστός στο πρόγραμμα που είχε χαράξει, ανέλαβε πολλές δυνάμεις για να φωτιστεί ή κοινή γνώμη αναφορικά με τα δικαιώματα της μητρικής γλώσσας, για να αποδείξει επιστημονικά τα δικαιώματα αυτά και να γκρεμίσει τα άψυχα εἰδωλα, που μαρμαρώναν κάθε ανανεωτική εκπαιδευτική προσπάθεια.

Ένα τέτοιο έργο δεν ήταν καθόλου εύκολο. Χρειάζονταν βαθύς, άρτιος επιστημονικός εξοπλισμός και θάρρος όχι συνηθισμένο, για να αντικριστεί και να αντικρουστεί κοινή γνώμη μορφωμένη με ιδανικά εχθρικά προς τη μητρική γλώσσα, που την καλλιέργειά της την ταύτιζε με εθνική προδοσία. Γιατί οι μορφωμένες τάξεις — και μαζί τους το σύνολο σχεδόν του λαού — πίστευαν πως η χρήση της μητρικής μάς απομάκρυνε από το αρχαίο πνεύμα και την πολύτιμη κληρονομία του, πως η καθολική επιβολή της θα ήταν απάρνηση των δεσμών μας με την κλασική αρχαιότητα και αποστέρηση του πιδ σοβαρού τεκμηρίου για την καταγωγή μας από αυτήν.

Για το δύσκολο αυτόν αγώνα ο Τριανταφυλλίδης επιστράτευσε την επιστημονική του πανοπλία, την ήθική του ακεραιότητα, την πλατύτατη εγκυκλοπαιδική του μόρφωση και ακόμη, όταν χρειαζόταν, το προσωπικό χιούμορ του.

Οι μελέτες του στο Δελτίο του Έκπαιδευτικού Όμιλου, σε ιδιαίτερα τεύχη ή ακόμη και στον ημερήσιο τύπο — αγωνιστικές και απολογητικές — αποτελούν υπόδειγμα ύφους για πνευματικούς αγώνες.

Αλλά και για την υπεύθυνη πρακτική εφαρμογή της μητρικής πρόσφερε το μόχθο του σε ολόκληρη τη ζωή του. Δε βοήθησε για τη σωστή χρήση της μόνο με τις ειδικές μελέτες του και με τα συγγράμματά του, αλλά και με το προσωπικό του παράδειγμα.

Ο ίδιος έλεγχει και δουλεύει το λόγο του — και τον προφορικό ακόμη — ποτέ δεν ξέφευγε από τα χείλη του τύπος ή έκφραση της καθαρεύουσας. Αν ρίξη κανείς μια προσεχτική ματιά στα κείμενά του, θα διαπιστώσει το βαθύ συναίσθημα της ευθύνης που τον βασάνιζε όταν έγραφε: θα διαπιστώσει ακόμη πόσο προσεχτικά αλλά και σταθερά προχωρούσε αδιάκοπα στην εφαρμογή της δημοτικής, και στο τυπικό και στη φωνητική και στην ορθογραφία.

Πρόσφερε ακόμη πρόθυμα τη συμβουλή του σε όσους τη ζητούσαν δαπανώντας το δικό του πολύτιμο χρόνο, για να βοηθήσει να πάρει το έργο άλλων γλωσσική μορφή όσο γινόταν πιο άρτια και γνήσια δημοτική.

Αυτή η μοναδική προθυμία ξεπηδούσε από την άγρυπνη συνείδησή του, από το άκοιμητο έσωτερικό του δαιμόνιο, που τον πρόσταζε αδιάκοπα να υπηρετήσει με κάθε τρόπο το ιδανικό της ζωής του. Αυτό σφράγιζε την ιδιότυπη προσωπικότητά

του, που έδινε πάντα, σε κάθε του εκδήλωση, ακόμη και στη φιλική συναναστροφή, ένα σκοπό ανώτερο. Η άγρυπνη συνείδησή του και το άκοιμητο έσωτερικό του δαιμόνιο δίνουν πάντα και στα ταξίδια του ένα σκοπό: τη μελέτη, γλωσσολογική ή εκπαιδευτική.

Μέσα στην Ελλάδα, στις χώρες όπου ζή απόδημος ελληνισμός, στην Ευρώπη, παντού ο Τριανταφυλλίδης θα βρή τον καιρό για να δει τα σχολεία, να συναντήσει τους υπεύθυνους για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, να μελετήσει μαζί τους τους ένδεχόμενους τρόπους που θα βοηθούσαν για να καλυτερέψουν οι εκπαιδευτικές συνθήκες. Έπειτα από κάθε επίσκεψη ακολουθούσε μια μελέτη με πλούσιες παρατηρήσεις και σφές υποδείξεις (1) ή ακόμα υπομνήματα και σημειώματα (2) σχετικά με τα εκπαιδευτικά μέτρα που θα έπρεπε να μελετηθούν και να εφαρμοστούν.

Στα υπομνήματα τα σχετικά με την παιδεία του έξω ελληνισμού υποβάλλει τη γνώμη πως πρέπει να καθιερωθεί στα σχολεία (προπάντων της Αμερικής) γλώσσα ενιαία, ή δημοτική, και ορθογραφική απλοποίηση, με πρωταρχικό βήμα την κατάρτιση των πνευμάτων και των τόνων. Τονίζει ακόμη την ανάγκη να υπάρξουν μαθητικές βιβλιοθήκες με καλά ελληνικά βιβλία και επίσης δανειστικές, και μάλιστα για τους εκπαιδευτικούς.

Ιδιαίτερα για τα Ελληνόπαιδα της Αμερικής, που έχουν πια χάσει το αίσθημα της Ελληνικής γλώσσας, ζητεί να γίνει εργασία για να εκδοθούν ειδικές μέθοδοι για τη διδασκαλία της νεοελληνικής.

Αναφορικά με την ανύψωση της ελληνικής παιδείας στην Πόλη, εξάλλου, κάνει αξιόλογες υποδείξεις και για την αποτελεσματικότερη οργάνωση και διοίκησή της και προπάντων για τον καταρτισμό των προγραμμάτων. Κεντρικές ιδέες του είναι η τόνωση του νεοελληνικού μαθήματος και η μελετημένη επιβάρυνση του προγράμματος, σε εύθετο χρόνο, με τη διδασκαλία μιας ξένης γλώσσας, της γαλλικής.

Τονίζει επίσης την ανάγκη να υπάρχουν καλά διδαχτικά βιβλία και νεοελληνικά αναγνώσματα, καθώς και επικουρικές μαθητικές βιβλιοθήκες. Θεωρεί αναγκαίο να μορφώνεται το διδαχτικό προσωπικό και της Δημοτικής και της Μέσης Παιδείας σε Παιδαγωγικές Ακαδημίες και Πανεπιστήμια της Ελλάδας.

Τον απασχολεί ακόμη και η εξωσχολική παιδεία του Ελληνισμού της Πόλης, και προτείνει τη συστηματική οργάνωση όμιλων με όμιλητές από την Ελλάδα, την ίδρυση δανειστικών βιβλιοθηκών, και ακόμη μεγάλη προσοχή στην ποιότητα των ελληνικών εντύπων (3).

Διακρίνει με διαύγεια τα αδύνατα σημεία που παρουσιάζει η ελληνική παιδεία στα κέντρα της έξω από την Ελλάδα — είτε αυτά είναι έσωτερικά, από δικές μας κακομοιρίες, είτε εξωτερικά, από αντικειμενικές δυσκολίες — ζητεί πάντα να προσέξουν τα σημεία αυτά όσοι θα μπορούσαν να βοηθήσουν και από την Ελλάδα και στο έσωτερικό, και προσπαθεί να κρατά επαφή με τα αρμόδια πρόσωπα.

Παρακολουθεί επίσης, ζή έντονα τα έσωτερικά εκπαιδευτικά μας προβλήματα σε κρίσιμες ώρες τους, και όταν ακόμη οι περιστάσεις τον κρατούν μακριά από την Ελλάδα. Έτσι στα 1923 στέλνει από το Βερολίνο σημείωμα όπου και πάλι διατυπώνει τις σταθερές γνώμες του: Να γίνει όργανο του Δημοτικού Σχολείου ή μη-

1. Μανόλης Τριανταφυλλίδης, α) «Η παιδεία μας και η γλώσσα της» Δελτίο Έκπαιδευτικού Όμιλου 2 (271-309).

β) «Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας» Δελτ. Έκπ. Όμ. 5 (1915), σ. 11-46.

γ) «Από ένα έλβετικό παρθενάγωγείο» Δελτ. Έκπ. Όμ. 2 (1912), σ. 125α και 306α.

δ) «Ελληνες της Αμερικής» Αθήνα 1952, σ. 27α.

2. Υπάρχουν στα χέρια μου αντίγραφα τέτοιων υπομνημάτων που ο ίδιος μου τα είχε προσφέρει.

3. Βλ. και Άννας Βασιλειάδου «Ο Μ. Τριανταφυλλίδης στην Πόλη» Παιδεία και Ζωή, τ. 78 (1959), σ. 220.

1. A. Debrunner «Zum Sprachunterricht an der heutigen Schule in Griechenland», Museum Helveticum 5 (1948), σ. 65α.

2. A. Mirambel, Manolis A. Triandaphyllidis «Μικρή Νεοελληνική Γραμματική» (Νεοελληνική Βιβλιοθήκη Σειρά Α, αρ. 1), Bulletin de la Société de Linguistique de Paris, vol. 45 (1949) fasc. 2, No 131, p. 88.

τρική γλώσσα — Η διδασκαλία της μητρικής να συνεχίζεται και στη μέση παιδεία, ώστε να βοηθηθή η καλλιέργειά της και να φανή περισσότερο η αξία της — Να εκδοθούν για τους δασκάλους μικρά βιβλία στη δημοτική, με την ύλη που διδάσκεται στο Δημοτικό Σχολείο — Να αντικριστεί σοβαρά η μεθοδική ενημέρωση των εκπαιδευτικών σχετικά με την ανάγκη της εκπαιδευτικής αλλαγής, έτσι που μια ένδεχόμενη μεταρρύθμιση να βρίσκει πρόθυμους και συνειδητούς εργάτες και όχι ψυχρούς υπαλλήλους, που πολλοί τους αντιδρούν εσωτερικά.

Χαρακτηριστική τέλος είναι η σύστασή του, ότι τα παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά προβλήματα πρέπει να μελετηθούν από ενήμερα και φωτισμένα πρόσωπα, σε όποιο πολιτικό κόμμα και αν ανήκουν (1).

Κατά την Κατοχή επίσης, καθώς παρακολουθεί, μαζί με τα άλλα δεινά μας, και την εξάρθρωση της παιδείας μας, σχηματίζει γύρω του κύκλο από φίλους ομόγνωμους εκπαιδευτικούς και σκέπτεται — σωστότερα ονειρεύεται — μαζί τους μια εκπαιδευτική αναβίωση, στηριγμένη στις αρχές του Έκπαιδευτικού Όμιλου, ανανεωμένες τώρα και προσαρμοσμένες στις σύγχρονες αντιλήψεις και ανάγκες.

Οι παιδαγωγικές ανησυχίες του Τριανταφυλλίδη δεν είναι μόνο θεωρητικές. Έκφράζονται με δράση, όταν και όπως του είναι δυνατό κάθε φορά.

Γίνεται ενεργό και πολύτιμο στέλεχος του Έκπαιδευτικού Όμιλου — αρκεί μια ματιά στις σελίδες του Δελτίου του Όμιλου για να πειστή κανείς για αυτό.

Δέχεται πρόθυμα τη θέση του Άνωτερου Επόπτη στο Υπουργείο της Παιδείας, στα 1917, και εργάζεται θετικά και ακούραστα στα 3½ χρόνια που του δόθηκε να υπηρετήσει για την αναμόρφωση της λαϊκής παιδείας μας. Κατά το μικρό αυτό χρονικό διάστημα ήρθε συχνά σε προσωπική επαφή με το δασκαλικό κόσμο, για να τον μυήσει στο πνεύμα και τη σημασία που έκλεινε η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.

Ακόμη κυκλοφόρησε οδηγίες για τη διδασκαλία της γραμματικής της δημοτικής και γενικότερα του γλωσσικού μαθήματος. Πάνω απ' όλα όμως θα πρέπει να μνημονευτή ιδιαίτερα η προσφορά του, για να συνταχτούν στη δημοτική τα 13 Αναγνωστικά που εκδόθηκαν μέσα στα 3½ αυτά χρόνια για τις πέντε πρώτες τάξεις του Δημοτικού (2).

Μόνο αν αναλογιστή κανείς πώς η εργασία αυτή ξεκίνησε χωρίς βάση από πριν, χωρίς καμιά προηγούμενη προεργασία, θα μπορέσει να εκτιμήσει αληθινά την αξία της. Ακόμη αν συνειδητοποιήσει πόσο δύσκολο ήταν να διασκευαστούν κείμενα γραμμένα — στη μορφή και την ουσία τους — με ύφος λόγιο, έτσι που να πάρουν γνήσια δημοτική έκφραση και να έναρμονιστούν με το νέο πνεύμα. Και μάλιστα άμα κανείς συλλογιστή πώς η εργασία αυτή έπρεπε να γίνεται γοργά, γιατί η ανάγκη το απαιτούσε, και μέσα σε ατμόσφαιρα πολύ λίγο φιλική, στο σύνολό της. Και όμως η εργασία έγινε, και έγινε με τόση περίσκεψη και ευσυνειδησία που αργότερα — στα 1923 — οι ίδιοι εκπαιδευτικοί, που την είχαν αντικρίσει με δυσπιστία, την αποζητήσαν, γιατί ένιωσαν στο μεταξύ πόσο τους είχε βοηθήσει για να εργαστούν γόνιμα και ευχάριστα στο σχολείο τους (3).

1. Ιδιαίτερη σημασία αποκτά η πρόταση αυτή του Τριανταφυλλίδη, αν αναλογιστούμε πώς έγινε το Νοέμβριο του 1923, σε εποχή δηλαδή εξαιρετικού πολιτικού φανατισμού. Την εξωκομματική μελέτη των εκπαιδευτικών προβλημάτων είχε ζητήσει παλαιότερα και ο Φωτιάδης, όχι, βέβαια, τόσο ρητά και ξεκάθαρα, όσο ο Τριανταφυλλίδης στα 1923 (βλ. Φ. Δ. Φωτιάδης «Το Γλωσσικόν ζήτημα κ' η εκπαιδευτική μας αναγέννησις» Αθήναι 1902, σ. 83 και 369. Προσπάθεια για να πραγματοποιηθεί το αίτημα αυτό έγινε, όπως είναι γνωστό, αλλά χωρίς συνέχεια, και στα 1957 με τη σύσταση της «Επιτροπής Παιδείας».

2. Μ. Τριανταφυλλίδη «Δέκα χρόνια» Δελτ. Έκ. Όμ. 9 (1921), σ. 5-26.

3. Δελτίον Υπουργείου Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως, Παράρτημα 9ον. «Εγκύκλιος περί των θεμάτων, άτινα πρόκειται να συζητηθούν κατά τα συνέδρια των ανωτέρων εποπτῶν της δημοτικής εκπαιδεύσεως» Αθήναι 1924.

Με την ίδια προθυμία αργότερα, στα 1931, όταν το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, με έγγραφο προς την Ακαδημία, που κοινοποιήθηκε και στις Φιλοσοφικές Σχολές των δυο Πανεπιστημίων, ζητούσε γνώμη έγκυρη για πρακτικότερη και απλούστερη ορθογραφική καθιέρωση, ο Τριανταφυλλίδης δέχτηκε ν' αναλάβει τη σχετική εισήγηση, που του την είχε αναθέσει το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Η προσπάθεια δε βρήκε, δυστυχώς, συνέχεια· έδωσε όμως και πάλι την ευκαιρία στον Τριανταφυλλίδη να διατυπώσει με σύνεση, με διαύγεια και με παρρησία τις γνώμες του σχετικά, γνώμες που στηρίζονταν στις λογικές δυνατότητες αλλά και τις σοβαρές ανάγκες της σύγχρονης παιδείας, και μάλιστα της βασικής λαϊκής παιδείας του Δημοτικού Σχολείου (1).

Η ζωή ολόκληρη του Μανόλη Τριανταφυλλίδη παλλόταν αδιάκοπα από το ιδανικό της σωστής, της χρήσιμης και θετικά εξυψωτικής εθνικής παιδείας.

Το ενδιαφέρον του απλωνόταν σε όλες τις εκδηλώσεις της ζωής που κίνητρο και σκοπό έχουν την αγωγή και την παιδεία. Δεν τον άφησε αδιάφορο η οικογενειακή μέριμνα για την ανατροφή των παιδιών κατά την προσχολική ηλικία. Αφιερώνει σ' αυτήν μελετήματα, όπως το έργο του «Οι ξένες γλώσσες και η αγωγή», και ειδική — παιδική — βιβλιοθήκη ιδρύει, που δε διστάζει να της προσφέρει το βαρύ όνομά του.

Περισσότερο ενεργό είναι πάντοτε το ενδιαφέρον του για τη σχολική μόρφωση, σε όλες τις βαθμίδες της. Για την προκοπή της, μαζί με άλλα, ίδρυσε τη μοναδική για την παιδεία μας «Νεοελληνική Βιβλιοθήκη».

Με πόσο πλατύ, ελεύθερο και ανώτερο πνεύμα αντίκριζε την Ανώτατη Παιδεία, το νιώθει κανείς και μόνο αν διαβάσει τους χαιρετιστήριους λόγους του προς τους φοιτητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (2).

Η παρουσία του παιδαγωγικού ήθους και της παιδαγωγικής προσφοράς του Μανόλη Τριανταφυλλίδη θα μείνει πάντα ζωντανή ανάμεσα σε όσους κοντά του ή και από δική τους σκοπιά εργάστηκαν για το ίδιο ιδανικό, για την πνευματική αποδέσμευση και την ανύψωση της παιδείας μας. Θα πρέπει όμως επίσης να μείνει ζωντανή η παρουσία αυτή και ανάμεσα στους νεώτερους, γιατί πολλά έχουν να διδαχτούν από το φωτεινό, το ξεχωριστό παράδειγμά της.

Η «Παιδεία και Ζωή» που από χρόνια τώρα έχει πάρει θάρρος στα χέρια της και κρατεί αναφθνή τη λαμπάδα του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, με το ταρινό της αφιέρωμα, δίνει μια ωραία και ευγενική παρόρμηση για το σκοπό αυτό.

ΦΩΤΕΙΝΗ Θ. ΤΖΩΡΤΖΑΚΗ

1. Μ. Τριανταφυλλίδη «Το πρόβλημα της ορθογραφίας μας» Αθήνα 1932.

2. Μ. Τριανταφυλλίδη α) «Τι περιμένουμε από σας», Θεσσαλονίκη 1927, β) «Χαιρετισμός», Θεσσαλονίκη 1928.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ, Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΑΣ, Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ

Χωρίς να είναι συνεπαρμένος κανείς από την έμμονη και σχεδόν παθολογική « αίσιοδοξία του παρελθόντος », δεν μπορεί παρά στο θάνατο κάποιων ανδρών να βλέπει το δυσαναπλήρωτο κενό, τη μεγάλη εθνική απώλεια. Στις περιπτώσεις αυτές ανήκει και ο θάνατος του Μανόλη Τριανταφυλλίδη, του εξαιρετικού 'Ανθρώπου, του υπέροχου 'Επιστήμονα και του μεγάλου Δασκάλου, που ο βίος και το έργο του στάθηκαν το μεγάλο μάθημα σ' όλους εκείνους που είχαν την τιμή και την ευτυχία να τον γνωρίσουν.

Το πενιχρό τουτο τρίπτυχο το αφιερωμένο στη μνήμη του, ύστερα από τα τόσα σοφά και υπεύθυνα που γράφθηκαν και θα γραφούν, ίσως να μην είχε τη θέση του μέσα στο σημερινό αναμνηστικό τεύχος, αν δεν τύχαινε να είναι η πιστή μαρτυρία μιας άμεσης έμπειρίας μαζί με τη συναίσθηση μιας οφειλόμενης τιμής και μιας επιβαλλόμενης σε τέτοιες ώρες παρουσίας. Γιατί εδώ ουσιαστικά πρόκειται για τη μεταφορά κάποιων αυτούσιων σκηνών από τη ζωή του, που από μόνες τους είναι άρκετες για να χαρακτηρίσουν το βίο και την πολιτεία του.

Και πρώτα πρώτα για την εξαιρετική του ανθρωπιά, για το απaráμιλλο ήθος και την άρχοντιά του, όσο κι αν καμιά χρεία μαρτύρων δεν υπάρχει, εντούτοις μια μικρή ιστορία ξεσηκωμένη από τα τελευταία χρόνια της ζωής του θα ήταν πολύ αποκαλυπτική. Βρισκόμαστε στα περασμένα τελευταία δέκα χρόνια. 'Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης πολεμάει στήθος με στήθος την άρρώστια του και συγχρόνως αγωνίζεται να περισώσει ό,τι μπορεί από τη γλωσσολογική μεταρρύθμιση του 1917 δίνοντας ακατάπαυστα νόημα και περιεχόμενο στις νεοελληνικές σπουδές. Οι καιροί όμως είναι πονηροί. 'Ο έξ' επαγγέλματος και ο έρασιτεχνικός γλωσσολογισμός συναδελφωμένοι και κάτω από διάφορες κατηλείας μορφές επιχειρούν να εξαφανίσουν και τα τελευταία ίχνη της μεταρρύθμισης εκείνης, τότε αποκηρύττοντας ανεπιφύλακτα σαν προδοσία το δημοτικισμό και τότε ύπουλα νοθεύοντας και εκθέτοντάς τον με τη δημιουργία μιας γελοίας σχολικής Δημοτικής, απaráδεκτης τόσο από τους δημοτικιστές όσο και από τους καθαρευολόγους. 'Επικεφαλής στην κίνηση αυτή βρίσκονται πολλοί και διάφοροι. Οι περισσότεροι απ' αυτούς φωνασκοί και άποφασισμένοι να παίξουν ως το τέλος το βιοποριστικό τους ρόλο, υποδύονται το ρήτορα, πετυχαίνουν άκροατή τους τον άρρωστο Μ. Τριανταφυλλίδη κι αναλαμβάνουν να τον βρίσουν δημοσίως ! Και ο Τριανταφυλλίδης άνυποπτος κι άγνωστος ανάμεσα στους νέους — κι αυτή είναι η μεγάλη ζημιά, η νοθευμένη εθνική μνήμη — κάθεται, βρίζεται, χειροκροτεί, συγχαίρει και φεύγει. . .

Για το Μανόλη Τριανταφυλλίδη είναι πολύ γνωστό πώς η επιστήμη δεν ήταν κάτι έξω και πάνω από τη ζωή. Ήταν η ίδια η ζωή ενός ολόκληρου λαού, όλη η ζωή ή δική του. Στα διαβήματά του, στις συνομιλίες του, σ' όλα τα ταξίδια του, πάντα και παντού ήταν ένας μανιώδης άκροατής, συλλέκτης, μελετητής κι έρμηνευτής του νεοελληνικού λόγου. 'Ο,τι δεν πρόφτανε να συλλάβει το αυτί του, ταξιδευτής από τόπο σε τόπο, το έμπιστευόταν στα έντυπα έρωτηματολόγια που φεύγοντας άφηνε πίσω του με τη θερμή παράκληση άφου συμπληρωθούν έγκαιρως να του αποσταλούν για να τον ένημερώσουν. Αυτό φυσικά έγινε και με τα ταξίδια του στην Πόλη. Οι Πολίτες μιλούσαν κι αυτός άκουε, όλο άκουε. "Αρπαζε τον πιο άσήμαντο λόγο της στιγμής για να τον υπαγάγει στη γενικότητα ενός διακαιρικού γλωσσικού νόμου ή κανόνα, ή να τον αναγάγει στην περιωπή του φαινομένου του μοναδικού. Δεν θα ξεχάσω ποτέ τη χαρά του, όταν άκουσε ένα ψαρά που του μιλούσε για τα « ρέματα » μιας

περιοχής της Προποντίδας, να τα ξεχωρίζει σε « ανατολικά » και σε « δυτικά ». Πρώτη φορά άκουε τον τύπο « δυτικός » παράλληλα στον πανελλήνιο « δυτικός » και τον έλεγε και τον ξανάλεγε κι ήταν σά να μην πίστευε σ' αυτήν του. Ποτέ δεν είχα άντικρίσει τόσο έντονο τον έπιστημονικό ένθουσιασμό, τη χαρά της αλήθειας. . .

Περισσότερο όμως από την ανθρωπιά και τη ζωντανή και πάντα γρηγορούσα του έπιστημοσύνη, εκείνο που ίσως θα έπρεπε εδώ να τονιστεί είναι η ιδιότητα του Δασκάλου. Ύπάρχουν άνθρωποι που η απόσταση τους χαρίζει ή τουλάχιστο περισώζει όλο τους το μεγαλείο, ενώ άλλους — κι αυτοί είναι πάντα οι ελάχιστοι — όχι μόνο δεν έχει να τους προσπορίσει τίποτα, άλλ' αντίθετα και τους ζημιώνει, γιατί με τη θερμή παρουσία και την άκτινοβολία τους μπορούν ν' αποπλίσουν και να πείσουν και τον πιο σκληροτράχηλο, τον πιο κακόπιστο συνομιλητή. Σ' αυτούς τους τελευταίους ανήκει ο Μ. Τριανταφυλλίδης. 'Εδώ όμως δεν πρόκειται γι' αυτή την ιδιότητά του. Πρόκειται για κάτι άλλο.

'Ο Μ. Τριανταφυλλίδης ανήκει στους τελευταίους Διδασκάλους του Γένους, σ' αυτούς που περισσότερο από 'Ελλαδικούς αίσθονταν τους έαυτούς των Πανέλληνων. 'Ο τύπος αυτός ο δασκαλικός που τιμητικά πέρασε στην ιστορία του 'Εθνους και αποτελεί ένα από τους μεγαλύτερους τίτλους τιμής τόσο για την άγνότητα και ευρύτητα των σκοπών, όσο και για την άνεκτίμητη προσφορά του στα μαύρα εκείνα χρόνια της σκλαβιάς, ο τύπος και ο τίτλος αυτός έπαυσε από πολύν καιρό να έχει τους θιασώτες του και τους διεκδικητές του. 'Ελάχιστοι είναι πια εκείνοι που, ξεπερνώντας τα πλαίσια της κοσμικής μας πρωτεύουσας της τόσο πρόσφορης στη δημιουργία εφήμερων ένδαλμάτων καθώς και τα σύνορα της 'Ελληνικής επικράτειας, μπορούν ν' άγκαλιάσουν με το ενεργό ενδιαφέρον τους όλο τον 'Ελληνισμό της Διασποράς, όλα τα πονεμένα παιδιά της 'Ελληνικής 'Αποδημίας. Κι ένας απ' αυτούς και τους τελευταίους ήταν ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης. Χωρίς να σταματάει το ενδιαφέρον του στην άπλη έγνοια και τον φιλό στοχασμό, πολύ συχνά έπαιρνε τους δρόμους για να φτάσει, μια και δυο φορές, τότε στην Αίγυπτο, τότε στην 'Αμερική και τότε στην Πόλη, ναρθη σ' έπαφή με τους άπανταχού 'Ελληνες, να συζητήσει μαζί τους τα εκπαιδευτικά και τα ευρύτερα μορφωτικά τους προβλήματα, να αποδείξει τις πιο καιρίες και τις πιο πρακτικές λύσεις και να μεταγγίσει κάθε φορά σ' όλους τη μεγάλη αίσιοδοξία του. 'Ετσι τον ενδιαφέρει τόσο η έλληνική μητροπολιτική εκπαίδευση, όσο και η επιβίωση του έλληνικού σχολείου στην 'Αμερική, ή πολυγλωσσία στα έλληνικά σχολεία της Αιγύπτου καθώς κι η αναδιοργάνωση κι η επάνδρωση της ομόγλωσσης παιδείας στην Πόλη. 'Εφτασαν δυο ταξίδια του σ' αυτή την τελευταία, για να λειτουργήσουν εκεί ένα Διδασκαλείο και μια Νυκτερινή σχολή, να οργανωθούν μια Δανειστική για τους εκπαιδευτικούς και πολλές άλλες μαθητικές βιβλιοθήκες και να λειτουργήσει μια τριτάξια έμπορική σχολή με καθαρές πρακτικές κι επαγγελματικές κατευθύνσεις.

Και δεν είναι μονάχα η ευρύτητα των ενδιαφερόντων και το πλάτος του χώρου που χαρακτηρίζουν το έργο του Μ. Τριανταφυλλίδη και που τον εντάσσουν στο πάνθεο των Διδασκάλων του Γένους. Είναι και το βάθος, το νόημα όλου του άγώνα του. Γιατί αν εκείνοι αγωνίστηκαν πρώτα και πάνω απ' όλα για την επιβίωση του Γένους, αυτός και οι ομοϊδέατες του αγωνίστηκαν και αγωνίζονται ενάντια στην πνευματική γενοκτονία, αυτήν που λυμάνεται και μαστίζει αιώνες τώρα το Γένος των 'Ελλήνων, το κατ' έξοχήν λάλον τουτο Γένος που δεν του άναγνωρίστηκε ακόμα το δικαίωμα να έχει κι αυτό τη γλώσσα του.

Τά λίγα αυτά και άπλά γεγονότα που αναφέρονται στο άψογο ήθος, στην άγρυπνη έπιστημονική συνείδηση και το πανελλήνιο ενδιαφέρον του θα ήταν, νομίζω, άρκετά για να χαρακτηρίσουν την προσωπικότητα του Μ. Τριανταφυλλίδη. Θα άδικούσαμε όμως τον άνδρα, αν κοντά σ' όλ' αυτά δεν υπογραμμίζαμε τη μεγάλη

ἐθνική σημασία τοῦ ἔργου του, τὸ μόχθο του, τὴν πίστη, τὴν ἐμμονή καὶ προπαντὸς τὴ συνέπειά του ὡς τὴν τελευταία στιγμή στὶς ἀρχικὲς γραμμὲς του. Ὄταν τὰ χρόνια περνοῦσαν καὶ ἕνας κόσμος ἄλλαζε γύρω του· ὅταν μέσα στὴν ἀστάθεια, τὴ ρευστότητα καὶ τὴν πονηρία τῶν ἡμερῶν ἐσπεύδαν πολλοὶ νὰ προσαρμοστοῦν στοὺς νέους καιροὺς καὶ τὰ νέα ἤθη, ὁ Μ. Τριανταφυλλίδης ἀγνὸς καὶ ὑπερήφανος κρατοῦσε ψηλὰ τὴ σημαία τοῦ Δημοτικισμοῦ καὶ δὲν ἔπαυε μ' ἓνα ἐκλεκτὸ ἐπιτελεῖο συνεργατῶν συνεχῶς νὰ πλουτίζει, σὲ βάθος καὶ σὲ πλάτος, τὸ νόημα τῆς νεοελληνικῆς παιδείας. Πάνω στὶς γραμμὲς αὐτὲς ἀγωνιστὴ καὶ δραματιστὴ τὸν βρῆκε ὁ θάνατος, μιὰ βίου «καταστροφή» τελευταία βεβαιοῦσα ὅτι μιὰ ζωὴ ὁλόκληρη δὲν ἔπαυσε οὔτε στιγμή μὴνύουσα, τὴ σπάνια ἀρετὴ καὶ τὴ μεγάλη του πίστη.

ΔΗΜ. Π. ΜΑΝΟΣ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Ἀνέκδοτο γράμμα τοῦ Τριανταφυλλίδη
πρὸς τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀμερικῆς καὶ σημερινὸ Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη
Παναγιώτατο Κύριο Ἀθηναγόρα

Σεβασμιώτατε,

Ὑστερα ἀπὸ τὶς ὁμιλίες πὺν εὐτόχησα νὰ ἀνταλλάξω μαζί Σας καὶ μὲ τὴν εὐκαιρίαν τοῦ Κληρικολαϊκοῦ Συνεδρίου πὺν συνέρχεται αὐτὲς τὶς μέρες στὸ Δετρώιτ κρῖνω σκόπιμο ν' ἀνακοινώσω στὴ Σεβασμιότητά Σας σὲ σύντομο ὑπόμνημα μερικὲς μὺν γνώμες γιὰ μερικὰ βασικὰ σημεῖα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος, πὺν μέλλει ν' ἀπασχολήσῃ τὸ Συνέδριο.

Παρακολούθησα τὴ διδασκαλία σὲ διάφορα σχολεῖα ἑλληνικὰ κατὰ τὶς τελευταῖες ἐβδομάδες καὶ εἶχα τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπιστώσω ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος πόσο φτωχὸς εἶναι ὁ γλωσσικὸς καταρτισμὸς, δηλαδὴ ἡ ἑλληνομάθεια τῶν μαθητῶν στὰ προσχολικὰ χρόνια, τουλάχιστον ἐδῶ στὶς Ἀντικὲς Ἐπαρχίες, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πόσο ἀφάνταστα φτωχοὶ εἶναι οἱ καρποὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, ὅπως φανερώνονται ἰδίως στοὺς τροφίμους τῶν τελευταίων τάξεων.

Ἡ διαπίστωση αὐτὴ εἶναι διπλὰ λυπηρὴ, ἀφοῦ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς καὶ γραμματικῆς διδασκαλίας εἶναι νὰ καλλιεργήσῃ τὴ γλωσσικὴ ἔκφραση τῶν παιδιῶν, καὶ μὲ αὐτὴ, καθὼς καὶ μὲ τὸ περιεχόμενον πὺν δίνεται σ' αὐτὴ, νὰ καλλιεργήσῃ καὶ νὰ τονώσῃ τὸν ἑλληνισμό τους.

Γνωρίζετε ὅτι ἡ θεραπεία καὶ μιὰ εὐδαίμων λύση — ἐξαρτημένη ἀπὸ πολλαπλούς ὁρους, πὺν δὲν ἀλλάζουν εὐκόλα — εἶναι πολὺ δύσκολη. Ἐπιτρέψτε μου ὅμως νὰ ὑποδείξω, σχετικὰ μὲ τὸ πρόγραμμα καὶ τὴν ἐφαρμογὴ του, ἓνα σημεῖον, πὺν μποροῦμε νὰ πετύχωμε σημαντικὴ ἀλλαγὴ καὶ βελτίωση, χωρὶς οὐσιαστικὲς δυσκολίες.

Ἡ διπλὴ ἐπάλληλη διδασκαλία τῶν δύο διαφορετικῶν γραμματικῶν τύπων, δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας, χωρὶς νὰ λογαριάζουμε καὶ τὶς ὀρθογραφικὲς δυσκολίες, δημιουργεῖ ἀνυπόφορη γλωσσικὴ ἀναρχία μέσα στὸ σχολεῖον. Πολλαπλασιάζει τὶς διδαχτικὲς δυσκολίες, μπερδεύει καὶ συγχύζει τὰ παιδιά καὶ σπαταλᾷ ἀσκοπα τὸν καιρὸ τους, ζημιώνοντας ὅχι μόνο τὴ γλωσσικὴ καὶ γραμματικὴ ἀλλὰ καὶ γενικότερα τὴν οὐσιαστικὴ τους μόρφωση.

Ἀναγνωρίστηκε αὐτὸ ἀπὸ καιρὸ στὴν Ἑλλάδα, καὶ γι' αὐτὸ καὶ ἄλλοτε εἶχε θεσπιστὴ ἐνιαίαν γλῶσσα, ἡ δημοτικὴ, ὡς μοναδικὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, καὶ τελευταία τὸ ἴδιο γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόγραμμα ἔγινε ἀποδεχτὸ ἀπὸ τὸν Κυβερνήτη τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Εἶναι φανερό ὅτι ἂν ἓνα τέτοιο γραμματικὸ πρόγραμμα χρειάζεται, ἀλλὰ καὶ

ἐπιβάλλεται, γιὰ ἑλληνόφωνα παιδιά πὺν ζοῦν στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς τὶς τόσο δυσμενεῖς προϋποθέσεις τῶν ἑλληνοπαίδων τῆς Ἀμερικῆς, ἀκόμη περισσότερο ἐπιβάλλεται αὐτὸ γιὰ τὰ ἑλληνοπαῖδα τῆς Διασπορᾶς τοῦ Νέου Κόσμου. Ἡ διατήρηση τῆς ἀρχαϊκῆς γραμματικῆς καὶ γλῶσσας ἀκόμη καὶ στὴν ἔκταση πὺν παρουσιάζουν σήμερον τὰ σχολεῖα ἐδῶ, εἶναι, ἂν θυμηθοῦμε τὸν κατ' ἐξοχὴν γλωσσικὸ καὶ ἐθνικὸ σκοπὸ τους, πολυτέλεια ὀλέθρια καὶ ἀσυγχώρητη, καὶ γιὰ ὅποιον ἀντικρίζει ὡς τὸ βάθος τὸ πρόβλημα, πρόληψη ἐγκληματικὴ καὶ λάθος ἀσυγχώρητο.

Τὸ πολὺ πὺν θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ γιὰ ὅποιον θέλει νὰ διατηρήσῃ κάπως καὶ τὴν καθαρεύουσα, θὰ ἦταν ν' ἀκολουθήσῃ τὸ σημερινὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Θὰ ἦταν ὅμως αὐτὸ πάντα ὑπερβολικὰ μεγάλῃ παραχώρηση, γιὰ ὅποιον ξέρεῖ μὲ ποιοὺς ὁρους κατορθώνεται ν' ἀπασχολοῦνται, γιὰ ἐλάχιστες ὥρες, τὰ ἐδῶ ἑλληνοπαῖδα μὲ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ γραμματικὴ.

Τὸ σημερινὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, ὅπως ἐφαρμόστηκε καὶ ἄλλοτε, στὶς τελευταῖες δεκαετίες, θεωρεῖ τὴ δημοτικὴ μοναδικὴ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, καὶ γιὰ τὸ μαθητὴ καὶ γιὰ τὸ δάσκαλον.

Τῆς δημοτικῆς μόνον πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ γραμματικὴ.

Στὴ δημοτικὴ γράφει ὁ μαθητὴς τὶς ἐκθέσεις του καὶ αὐτὴ βρίσκει στὸ ἀναγνωστικὸ του, καὶ στὶς ἑξὶ τάξεις.

Στὴν 7η καὶ 8η (ἀκόμη καλύτερα μόνον στὴν 6η) ἓνα ἀναγνωστικὸ τῆς καθαρεύουσας (ἀκόμη καλύτερα, μέθοδος εἰσαγωγικὴ γιὰ τὴν καθαρεύουσα) θὰ βοηθήσῃ τὸ μαθητὴ νὰ τὴν καταλαβαίνει, ὅσο δὲν παρουσιάζει μεγάλες λεξιλογικὲς καὶ συντακτικὲς δυσκολίες.

Γιὰ τὸ ἐρχόμενο σχολικὸ ἔτος πρόκειται τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς, 7ης καὶ 8ης, νὰ ἔχουν ἀπὸ 9 τυπογραφικὰ φύλλα, ἐνῶ τῆς καθαρεύουσας θὰ ἔχουν μόνον ἀπὸ 3.

Σκοπὸς ἄλλωστε πὺν θὰ διδάσκεται ἡ καθαρεύουσα εἶναι, καθὼς θεσπίστηκε φέτος, μόνον ἡ κατανόησή της. Ὁ μαθητὴς δὲν πρόκειται οὔτε νὰ τὴν μιλήσῃ οὔτε νὰ τὴν γράφῃ.

Ἡ ὀρθογραφία μας εἶναι πάντα δύσκολη, ἂν καὶ γίνεται εὐκολώτερη μὲ τὴ δημοτικὴ. Μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες βέβαια καὶ πὺν ἀδικαιολόγητες δυσκολίες εἶναι ἡ ποικιλία τῶν τριῶν τόνων καὶ τῶν δύο πνευμάτων.

Ὄταν συλλογίζωμαι τὴν κατάστασιν πὺν εἶδα μέσα στὰ σχολεῖα μας ἐδῶ, νομίζω πὺν θὰ ἦταν κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ ἡ ἀπόφασις νὰ μὴ διδάσκωνται τὰ παιδιά ἐδῶ κανόνες σχετικὸς μὲ τὴν ποικιλία τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων, καὶ νὰ σημειώνουν γράφοντας στὴν τονισμένη συλλαβὴ μιὰ ὀξεῖα. Τὰ βιβλία θὰ διατηρήσουν φυσικὰ τὴν πατροπαράδοτη ὀρθογραφία ὅσο δὲν ἀποφασίζει τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ.

Ὅσα λέγω πάρα πάνω εἶναι, νομίζω, τόσο ἀπλὰ ὅσο κάθε ἀλήθεια. Ἴσως θὰ εἶχε νὰ ἀντικρίσῃ κανεὶς δύο δυσκολίες, ψυχολογικὲς ἢ οὐσιαστικὲς, τῶν εκπαιδευτικῶν λειτουργῶν καὶ τῶν γονέων.

Γιὰ τοὺς πρώτους νομίζω πὺν θὰ ἔχουν ἤδη νιώσει τὴν ἀνάγκη νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ δημοτικὴ μέσα στὸ δημοτικὸ σχολεῖον, ἀλλὰ δὲ θὰ ξέρουν πὺν καὶ τί νὰ διδάξουν. Σημειῶνω πρόχειρα ὅτι ἡδὴ ὑπάρχει μιὰ καλὴ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, τοῦ Οἰκονόμου (ἐκδόση Κολλάρου), καθὼς καὶ τοῦ Δ. Ἀνδρεάδη καὶ τοῦ Λαμασκηνοῦ (ἐκδ. Δ. Δημητράκου, μὲ ἀσκήσεις, γιὰ τὴν 3η καὶ 4η μόνον, νομίζω). Τὸ Κράτος ἐτοιμάζει τὴν ἐπίσημη δική του γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, πὺν θὰ ἔχῃ ἐκδοθῇ ὡς τὸ καλοκαίρι.

Σημαντικότερη εἶναι ἴσως ἡ ψυχολογικὴ δυσκολία πολλῶν γονέων μὲ τὶς ἀντιρροήσεις τους. Ἀλλὰ τόσο μεγάλῃ εἶναι ἡ ἀνάγκη, γιὰ τὸ καλὸ τῶν παιδιῶν τους καὶ γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, νὰ ἐφαρμοστῇ τὸ παραπάνω πρόγραμμα,

ὥστε θὰ ἔπρεπε καὶ οἱ ἐκπαιδευτικοὶ λειτουργοὶ νὰ τοὺς δώσουν μερικὲς ἐξηγήσεις, καὶ οἱ ἴδιοι νὰ μείνουν ἱκανοποιημένοι μὲ τὴν καθαρεύουσα ποὺ θὰ διαβάσουν τὰ παιδιὰ τους στὶς τελευταῖες τάξεις.

Γιὰ τὰ παιδιά ἐπιπλέον, ποὺ δὲν ξέρουν καλὰ τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα, δὲν φτάνει τὸ ἀλφαριθμητικὸν. Χρειάζεται μιὰ μέθοδος μὲ ἄφθονες ἀσκήσεις, κατάλληλα ὁμως συνταγμένη, ποὺ νὰ τοὺς πλουτίσῃ τὸ λεξιλόγιον καὶ τὴν ἐκφραστικότητά.

Νομίζω ἀκόμη ἀπαραίτητο σὲ κάθε Κοινότητα, τουλάχιστο, νὰ ἰδρυθῇ μαθητικὴ βιβλιοθήκη, ποὺ θὰ καλλιεργήσῃ στὰ ἑλληνόπαιδα τὴν ἀγάπην τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, δίνοντάς τους λίγη Ἑλλάδα. Καὶ ἀκόμη, κατὰ πλατότερες ἴσως περιφέρειες, δανειστικὲς βιβλιοθήκες μὲ ἀνάλογα κατάλληλα βιβλία γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικὸν λειτουργοὺς ἢ καὶ ἄλλους.

Ἄγιος Φραγκίσκος, Καλιφόρνια.
12 Ὀκτωβρίου 1939

Μὲ πολὺ σεβασμὸ
Μανόλης Τριανταφυλλίδης

Η ΝΕΑ ΚΟΙΝΗ

Ἀνάγκη κρατικῆς γλωσσικῆς πολιτικῆς.— Τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σημείωσε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνα μας δύο σημαντικοὺς σταθμούς : τὴν τελειωτικὴν καθιέρωσιν τῆς λαϊκῆς γλώσσας ἀπὸ τὴ λογοτεχνία καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς μέσα στὴν παιδείαν. Ἀφοῦ ὁμως ἄρχισε νὰ λύνεται μέσα στὴν κοινωνία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προχωρήσῃ στὴ λύσιν τοῦ ὅσο δὲν ἀντικρίζεται τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα ἀπὸ τὸ κράτος συνολικὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὶς πραγματικὰ κοινωνικὰς ἀνάγκας. Αὐτὸ εἶναι βέβαια δύσκολο, ἅμα συλλογιστοῦμε ὡς σὲ ποιοὺ σημείο βασιλεύει ἀκόμη ἡ γλωσσικὴ πρόληψις καὶ λείπει ἡ ἀπαραίτητη γλωσσολογικὴ προπαιδεύσις, ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι εἶναι πολλοί καὶ ἐπιταχτικοί, ποὺ ἐπιβάλλουν στὸ κράτος νὰ χαράξῃ γλωσσικὴ πολιτικὴ δημοτικιστικὴ.

Γιὰ νὰ πετύχῃ ὥστόσο αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ λείψῃ ὁ ἀργοπορημένος ἐμπειρισμὸς καὶ οἱ συχνὲς ἀπρογραμματίστες σπασμωδικότητες, ποὺ βλέπομε σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις τῆς κρατικῆς μας ζωῆς καὶ στὴ γλωσσικοεκπαιδευτικὴ πολιτικὴ ἐκατὸ χρόνων.

Τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ νομοθέτη ἔργο εἶναι ν' ἀναμετρήσουν ὅλες τὶς ἀπόψεις πρὶν θεσπίσουν· χρέος τους ἀπαραίτητο ὥστόσο εἶναι ν' ἀντικρίσουν τὴν ἀλήθειαν χωρὶς πρόληψιν καὶ πάνω ἀπὸ τὸ πρόγραμμα μιᾶς μεταβατικῆς ἐποχῆς νὰ καθιερῶσιν τάξιν γλωσσικὴ καλύπτει ἀπὸ τὴ σημερινή, σύμφωνα μὲ τὴ διάγνωσιν ποὺ φαίνεται πιά γιὰ κάθε στοχαστικὸν ἐρευνητὴν ἀναντίρρητη :

Ὁ ἀρχαϊσμὸς ἔχει ἀποτύχει στὴ γραμματικὴν του προσπάθειαν. Ἡ διγλωσσία γεννᾷ μεγάλες ἐθνικὰς ζημίας. Μόνον μὲ τὴ μονογλωσσίαν τῆς δημοτικῆς θὰ βρεθῇ ἡ γιαντριά τοῦ κακοῦ. Ἡ ἐκπολιτιστικὴ κίνησις τοῦ δημοτικισμοῦ σημειώνει σταθερὴν πρόοδον καὶ οἱ γλωσσικὲς ἰδέες τῆς κοινωνίας ἀνανεώνονται. Τὸ κράτος πρέπει νὰ μιλήσῃ στὸ λαὸν μὲ τὴ γλῶσσα του καὶ μόνον μὲ αὐτὴ εἶναι δυνατόν νὰ τὸν μορφώσῃ. Μεγάλον μέρος τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ ἔχει ἀναγνωρίσει τὴ σκοπιμότητα καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς γλωσσικῆς ἀλλαγῆς, καὶ συχνὰ ζήτησε νὰ ρυθμιστῇ καὶ νὰ ὁλοκληρωθῇ ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα. Τὰ νέα διδαχτικὰ βιβλία τῆς δημοτικῆς γίνονται ποιοτικὰ ἀνώτερα ἀπὸ τὰ παλιά.

Ὁδηγίαι καὶ ἐγκύκλιες ποὺ ἀποτείνονται στὸ λαὸν πρέπει νὰ συντάσσονται στὴ δημοτικὴν, καθὼς ἄλλωστε ἔγινε στὴν τελευταία εἰκοσαετία σὲ διάφορες περιστάσεις ἀλλὰ χωρὶς σύστημα.

Ἡ νομοθεσία καὶ ἄλλα δημοσιεύματα ποὺ ἐνδιαφέρουν τὸ λαόν, ὅσο τὸ κράτος

ἐξακολουθεῖ νὰ τὰ γράφῃ στὴν καθαρεύουσα, πρέπει νὰ τοῦ δίνονται σὲ μεταφράσεις.

Ἐχωριστὴ ὁμως φροντίδα εἶναι ἀνάγκη νὰ δοθῇ γιὰ νὰ ρυθμιστῇ ἡ σχολικὴ γλῶσσα, ποὺ τόσο ἄμεσα σχετίζεται μὲ τὸ ζήτημα τῆς παιδείας τῶν μελλοντικῶν γενεῶν.

Ἡ ἐνιαία ἑλληνικὴ παιδεία πρέπει νὰ ἔχῃ ἐνιαία γλῶσσα, καὶ ἡ μονογλωσσία τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου ἔχει νὰ προετοιμάσῃ τὴ μονογλωσσίαν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Ἡ γλῶσσα ὁμως τῆς παιδείας ὡς μέσα στὸ Πανεπιστήμιον δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι διαφορετικὴ γραμματικὰ ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῆς Α' τοῦ δημοτικοῦ καὶ γι' αὐτὴ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἀπὸ τὴ δημοτικὴ. Ἡ δημοτικὴ ἔχει πιά ἐπιβληθῇ στὴν κοινὴ συνειδήσιν ὡς πρώτη σχολικὴ γλῶσσα. Παιδικὰ βιβλία σὲ καθαρεύουσα δὲ διαβάζονται πιά ἀπὸ τὰ σημερινὰ παιδιά, οὔτε καὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους. Καὶ δὲν ὑπάρχει πολιτισμένο ἔθνος, ποὺ νὰ διατηρῇ δύο γραμματικὰς γιὰ τὴ γλῶσσαν τῆς παιδείας του.

Ἡ σχολικὴ γλῶσσα.— Εἶναι βέβαια μοιραία ἀντινομία ἐκπαιδευτικὴ τὸ νὰ ζητοῦμε νὰ συμβιβάσωμε στὴν ἀγωγὴν τὰ κληρονομημένα ἀγαθὰ μὲ τὴν ἀπαίτησιν γιὰ ἓνα καλύτερον μέλλον, ἀλλὰ στὸ γλωσσικοεκπαιδευτικὸν πρόβλημα εἶναι ἀδύνατον νὰ σταματήσωμε στὴ σημερινὴ ἀναρχίαν. Ἐχομε καὶ σὲ ἄλλους κύκλους τῆς κρατικῆς ζωῆς τοὺς καρποὺς τῆς κοινωνικῆς μας ἀτασθαλίας, δὲν εἶναι ὁμως δυνατόν μὲ τέτοιον ἀφάνταστο τρόπον ν' ἀφήσωμε νὰ ξεσπᾷ στὴ γλωσσικὴν ἀλλὰ καὶ τὴ γενικὴν μόρφωσιν τῶν παιδιῶν μας, τῶν αὐριανῶν πολιτῶν, τὸ χάος τῆς σημερινῆς σχολικῆς γλώσσας. Καὶ ἡ λύσις μπορεῖ νὰ βρεθῇ μόνον μὲ σωστὴ διάγνωσιν καὶ ξεκαθαρισμένους ἀποφάσεις.

Πλαίι στὴ διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν θ' ἀφιερωθοῦν ὁρισμέναι ὥρες γιὰ τὴ μελέτη τῶν ἔργων ποὺ γράφθηκαν στὴν καθαρεύουσα. Ἡ γνώσις τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ γραμματικῆς θὰ κἀν ἐύκολη τὴν κατανόησιν τῆς.

Στὰ διδασκαλεῖα καὶ στὰ πανεπιστήμια πρέπει νὰ ὁργανωθοῦν τὰ προγράμματα μαθημάτων καὶ ἐξετάσεων, ἔτσι ποὺ οἱ τρόφιμοί τους νὰ καταρτίζονται στὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία γιὰ τὴ μελλοντικὴν τοὺς διδασκαλίαν.

Σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθογραφίαν εἶναι ἀνάγκη καὶ εἶναι πιά καιρὸς νὰ καταργηθῇ ἀπὸ τὴ σχολικὴ γλῶσσα ἡ ποικιλία τῶν τόνων καὶ πνευμάτων καὶ νὰ διατηρηθῇ ἓνας τόνος γιὰ κάθε μὴ μονοσύλλαβον λέξιν. Τὸ σημερινόν μας τονικὸν σύστημα εἶναι ἀδικαιολόγητον βάρος καὶ ἀστεῖος ἀναχρονισμὸς, ἀνάξιος μιᾶς Ἑλλάδος συγχρονισμένης.

Καθιερώνοντας τὸ ἀπλοποιημένον ἐνιαῖον τονικὸν σύστημα εὐκολύνουμε σημαντικὰ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς γλώσσας μας καὶ τῆς ἀφαιροῦμε μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερας δυσκολίας. Δυσκολευόμεστε συνήθως νὰ ἐγκαταλείψωμε ὀρθογραφικὰς συνήθειας παλιὰς καὶ προκαταλήψεις ποὺ τὶς περιβάλλομε μὲ φωτοστέφανα. Μιὰ μεταρρύθμιση ὁμως πρέπει νὰ κριθῇ ὅχι τόσο ἀπὸ τὶς ψυχολογικὰς μόνον δυσκολίας τῆς περασμένης ἀλλὰ προπάντων ἀπὸ τὶς ἀνάγκας τῶν νέων γενεῶν. Ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ καθιέρωσις τῆς νέας κοινῆς δίνει μοναδικὴν εὐκαιρίαν νὰ συγχρονίσωμε καὶ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς, καὶ αὐτὴ πρέπει νὰ κριθῇ στὸν 20. αἰ. σύμφωνα μὲ τὶς πραγματικὰς πολλαπλὰς ἀνάγκας τῆς σημερινῆς ζωῆς καὶ τὶς ἀξιώσεις ποὺ ἔχομε ἀπὸ τὴ γλῶσσαν μας ὡς ἐκπολιτιστικὸν παράγοντα τῆς Ἀνατολῆς.....

Ἡ νέα κοινὴ ὄργανον ἐνὸς νέου πολιτισμοῦ ἑλληνικοῦ.— Τρεῖς φορές παρουσιάζει ὁ ἑλληνισμὸς στὴν ἱστορίαν του τὸ φαινόμενον μιᾶς κοινῆς γλώσσας ποὺ ὑψώνεται πάνω ἀπὸ τὰ ἰδιώματα.

Πρώτη φορά κατορθώνεται αὐτὸ μόνον στὴ μετακλασικὴ ἐποχὴ, στὴν Ἀνατολήν, μὲ τὴν ἑλληνιστικὴν ἢ ἀλεξανδρινὴν κοινὴν. Πατρίδα τῆς ἦταν πιθανόν ἡ Ἀλεξάνδρεια τῶν Πτολεμαίων, κέντρον μεγάλου ἑλληνικῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Ἡ γραπτὴ κοινὴ ὥστόσο, ποὺ πῆρε τὴν ἀλεξανδρινὴν κοινὴν γιὰ βάση, πνίγηκε στὶς πρώτες τῆς ἀπαρχὰς ἀπὸ τὸν ἀττικισμόν.

Δεύτερη κοινὴ γλῶσσα τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ μεσαιωνικὴ. Ἀφετηρία τῆς ἦταν ἡ Πόλις, τὸ νέο πολιτικόν, κοινωνικόν καὶ πνευματικόν κέντρον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλλη-

νισμού. Ἀλλὰ ἡ μιλημένη αὐτὴ κοινὴ θάβεται ἀπὸ τὴν καθιερωμένη διγλωσσία μιᾶς πνευματικῆς ὀλιγαρχίας τῶν γραμματῶν καὶ ἡ μεσαιωνικὴ γραπτὴ κοινὴ ἀκολουθεῖ τὸ δρόμο πὺ χάραξε ὁ ἀττικισμός.

Ἡ τρίτῃ μεγάλῃ κοινῇ τοῦ ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ θεμελιωμένη στὸ νέο πελοποννησιακὸ ἰδιώμα, καθὼς διαμορφώνεται σήμερα στὸ κέντρο τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ. Ἀρχίζει νὰ πραγματώνεται στὶς μέρες μας ἐκεῖνο πὺ δὲν κατορθώθηκε μὲ τὸ ἰδιώμα τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν — ἀφοῦ ἡ γλῶσσα τους δὲν πρόφτασε στὴν κλασικὴ ἐποχὴ νὰ γίνῃ γλῶσσα τῆς Ἑλλάδας, καὶ τὸ γραμματικὸ τῆς ἰδανικὸ ὑψώθηκε σὲ κανόνα μόνον ἀργότερα, ἀρνητικὰ, γιὰ νὰ ἐμποδίσῃ τίς ζωντανὲς κοινὲς νὰ γραφοῦν. Ἀφοῦ γιὰ καιρὸ τὸ ἐλεύθερο κράτος ἐπιχείρησε ἄδικα μὲ τὸν καθαρισμὸ νὰ ξαναγυρίσῃ τὴ νέα γλῶσσα πρὸς τίς ἀρχαῖες πηγές τῆς, στὰ χρόνια μας ἐγκαινιάζεται ὁ δρόμος πὺ γιὰ τρίτῃ φορὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν κοινὴ λαλιὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἑλληνικὴ ἱστορίᾳ θὰ καθιερώσῃ στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος μιὰ γραπτὴ κοινὴ γενημένη ἀπὸ τὴν προφορικὴ.

Ἡ λογοτεχνικὴ καλλιέργεια τῆς νέας κοινῆς τῆς ἔδωσε καὶ μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ μερικὰ ἰδιώματα τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχῃ μελλοντικὰ τὸν ἀντίχτυπὸ τῆς στὴν τελειωτικὴ διαμόρφωσὴ τῆς μιᾶς κοινωνικῆς ἀκμῆς ἢ ἓνα λογοτεχνικὸ ἀνθίσμα στὶς νέες βόρειες ἐπαρχίες.

Ἡ γλωσσικὴ μεταπολίτευση πὺ ἔχει νὰ συντελεστῇ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ στὸν 20. αἰ., θεμελιωμένη στὴν αἰσιόδοξή πίστη τοῦ στὴ φυλετικὴ τοῦ ζωτικότητα καὶ τίς δημιουργικὲς τοῦ δυνάμεις, δίνει τὴν ἐλπίδα πὺς κατάλληλα ὀδηγημένος θὰ βρῇ τὴ δύναμη νὰ ξεσκαλωθῇ τελειωτικὰ ἀπὸ τὴ μεσαιωνικὴ κληρονομία τῆς διγλωσσίας.

Γλῶσσα ἐθνικὴ γραπτὴ, θεμελιωμένη στὴ λαλιὰ τοῦ λαοῦ μας, θὰ ἐλευθερώσῃ τὴν πνευματικὴ τοῦ ἰδιοφυῖα, θὰ βοηθήσῃ τ' ὠρίμασμα τῆς σκέψης τοῦ καὶ θὰ τοῦ γίνῃ ὄργανο παιδείας ἀνώτερης. Θὰ συμβολίσῃ τὴν ἀπόφαση τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ νὰ δημιουργήσῃ τὴ θέση τοῦ στὴ ζωὴ μὲ περισσότερη πεποίθησι στὶς ἐθνικὲς τοῦ δυνάμεις, κρίνοντας πραγματικότερα ὅ,τι μπορεῖ ν' ἀφομοιώσῃ ἀπὸ τὸ μεγάλο παρελθὸν γιὰ νὰ προχωρήσῃ στὸ δρόμο τῆς ζωῆς.

Παράλληλα μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς ἐθνικῆς γλώσσας, πρέπει νὰ ἐλπίζωμε πὺς θὰ προβῇ ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ καλλιέργεια, καὶ θ' ἀκολουθήσῃ ἓνα ἀνθίσμα νεο-ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μηχανοποιήθηκε ὑπερβολικὰ ἡ σκέψις μὲ τὸν ἀρχαϊσμὸ καὶ πνίγηκαν δυνάμεις πολυτίμες.

Τὸ ἰδανικὸ τοῦ ἀρχαϊσμοῦ, πρέπει νὰ πιστέψωμε, δὲν ἦταν μόνον ἀποτέλεσμα βαθύτερο ὀρισμένης ψυχολογικῆς ἀλλὰ καὶ αἰτίας καὶ ἀφορμῆς γιὰ τὴ γενικότερη πνευματικὴ ἐξέλιξη ὡς σήμερα, μὲ τὴ γλωσσικὴ ἀκαταστασία καὶ ἀβεβαιότητα πὺ δημιούργησε.

Τὸ νέο γλωσσικὸ ἰδανικὸ, πραγματωμένο μὲ τὴ στοχαστικὴ δημιουργικὴ συνεργασία ὅλο καὶ ἀφθονώτερον ὁμογλώσσων, θὰ γίνῃ ἀφετηρία νέας ἐποχῆς, μὲ μιὰ ἀληθινὴ ἀναγέννησι στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καλλιεργημένη κατάλληλα ἡ γραπτὴ τοῦ γλῶσσα, πὺ πρώτη φορὰ θὰ τὸν ἐνώσῃ πραγματικὰ — πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ — ἀφοῦ θὰ εἶναι θεμελιωμένη γραμματικὰ στὴ σύγχρονή ζωντανή γλῶσσα, θὰ τοῦ γίνῃ ἀντάξιο ὄργανο τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς τοῦ ἰδιοφυῖας.

Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα πῆρε τὴν ξεχωριστὴν τῆς ἀξία γιὰ τὴν ὑψώθηκε σὲ ὄργανο πρωτότυπου πολιτισμοῦ (Meillet). Τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων προγόνων ἂς φωτίσῃ τίς ἐρχόμενες γενεὲς τῆς Ἑλλάδας, τοὺς νέους πὺ θὰ τὴ φέρουν καὶ θὰ τὴ δημιουργήσουν, γιὰ ν' ἀναδείξουν ὅμοια τὴ νέα μας γλῶσσα ἄξιο ὄργανο ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πρωτότυπου. Τὸ αἶτημα αὐτὸ τῆς ἐθνικῆς μας ἱστορίας εἶναι καὶ χρέος τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, καὶ ἡ πραγματικὴ ἀναγέννησι τοῦ θένους γιὰ μιὰ πραγματικὴ ἀναγέννησι.

(Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ «Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ» 1938).

ΜΑΝΟΛΗΣ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

ΤΑ ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΟΥ ΜΑΝΟΛΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

1. Ξενηλασία ἢ Ἰσοτέλεια; Μελέτη περὶ τῶν ξένων λέξεων τῆς Νέας Ἑλληνικῆς. Μέρους πρῶτον, τεῦχος πρῶτον. Π.Δ.Σακελλαρίου 1905, 168 σελ.
2. Ξενηλασία ἢ Ἰσοτέλεια; Περί τῶν ξένων λέξεων τῆς νέας ἑλληνικῆς. Μέρους πρῶτον, τεῦχος δεύτερον. Π.Δ.Σακελλαρίου 1907, σ. 169-376.
3. Die Lehnwörter der mittelgriechischen Vulgärliteratur, Στρασβοῦργο, Karl J. Trübner 1909, 38+192 σελ.
4. Ἡ παιδεία μας καὶ ἡ γλῶσσα τῆς. Δελτίο Ἑκπαίδ. Ὀμίλου, 2 (1912) σελ. 271-309. (Ἀνάτυπο 1912, σελ. 41). 2η ἐκδ. 1913, σελ. 40.
5. Ἡ ὀρθογραφία μας. Δελτίο Ἑκπ. Ὀμ. 3 (1913) σ. 28-195. (Ἀνάτυπο 1913, μὲ πίνακες καὶ προσθήκες, 174 σελ.).
6. Ἀπολογία τῆς δημοτικῆς. Δελτίο Ἑκπ. Ὀμίλου 4 (1914) σ. 46-196. (Ἑπογρ. Κ.Π.). (Ἀνάτυπο 1914, 196 σελ.).
7. Ἡ γλῶσσα μας στὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας. (Μελέτη). Δελτίο Ἑκπ. Ὀμίλου, 5 (1915) σ. 11-46.
8. Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησι. Ἡ σχολικὴ γλῶσσα. (Γλωσσικὸ μάθημα στοὺς δημοδιδασκάλους Ἀθηνῶν). Δελτίο Ἑκπ. Ὀμίλου 7 (1917-19) σ. 21-43. (Ἀνάτυπο 1919, 23 σελ.).
9. Quo-usque tandem ἢ Ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα καὶ ὁ κ. Γ. Ν. Χατζιδάκις. Δελτίο Ἑκπ. Ὀμίλου 7 (1917-19) σ. 86-195. (Ἀνάτυπο 1919).
10. Ἡ γλῶσσα μας. Πίνακες ἀπὸ τὴν ἱστορίᾳ τῆς. (Τυπώθηκε ὡς χειρόγραφο). 1919, 49 σελ.
11. Ἡ γραμματικὴ διδασκαλία τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Τὸ νέον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα καὶ ὕλη διδασκαλίας. Δελτίον Ἑπογρ. Ἑκπ. Ὀμίλου 9 (1921) σ. 177-322. (Ἀνάτυπο 1921).
12. Πρὶν καοῦν. Ἡ ἀλήθεια γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς. Δελτίο Ἑκπ. Ὀμίλου 9 (1921) σ. 177-322. (Ἀνάτυπο 1921).
13. Τὰ Ντόρικα τῆς Εὐρυτανίας. Συμβολὴ στὰ ἑλληνικὰ «Μαστόρικα». Λαογραφία 7 (1923) σ. 243-258.
14. Ἐπιστήμη καὶ ἦθος. Πρὸς τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ καὶ τὸ κοινὸν τῶν ἐπιστημόνων. Μὲ ἓνα Ἐπίμετρο πρὸς τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ. 1924, 104 σελ.
15. Ἡ γενικὴ τῶν ὑποκοριστικῶν σὲ -άκι καὶ τὸ νεοελληνικὸ κλιτικὸ σύστημα. Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικά. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 5 (1926) σ. 273-306. (Ἀνάτυπο 1926).
16. Ὁ τόνισμός τῆς γενικῆς τῶν προπαροξύτων ἀρσενικῶν σὲ -ος καὶ οὐδέτερον σὲ -ο. Βυζαντινὰ καὶ Νεοελληνικὰ Χρονικά. Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher 5 (1926) σ. 307-322. (Ἀνάτυπο 1926).
17. Δημοτικισμός. Ἐνα γράμμα στοὺς δασκάλους μας. Τί ἐγίνε στὰ 1921 καὶ τί θὰ γίνῃ τώρα. Γλωσσικὴ μυθολογία, δημοτικισμός καὶ κομμουνισμός. Τί πιστεύω. 1926, 80 σελ.
18. Τί περιμένουμε ἀπὸ σᾶς. Χαιρετισμός στοὺς νέους τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1927, 28 σελ.
19. Χαιρετισμός στοὺς νέους τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θεσ/νίκη 1928, 36 σ.
20. Ὁ Ψυχάρης καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Νέα Ἑστία 6 (1929) σ. 950-956. (Ἀνάτυπο 1929, 22 σελ.).
21. Τὸ πρόβλημα τῆς ὀρθογραφίας μας. Ἡ ἱστορία τῆς καὶ οἱ σημερινὲς δυσκολίες. Ἀπλοποίηση καὶ φωνητικὴ ὀρθογραφία. Ἡ τόνικὴ μεταρρύθμισι. Δύο ὁμιλίες. Ἐγιναν στὶς 12 καὶ 14 Ἀπριλίου 1932 στὴν αἴθουσα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀθήνα 1932, 80 σελ.
22. Ἡ ὀρθογραφία τῆς Ἀκαδημίας. Πρωτὰ 15 καὶ 17 Αὐγ. 1933.
23. Ἡ Ἀκαδημία καὶ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Νέα Ἑστία 14 (1933) σ. 913-921.

- 1023-1035, 1093-1104, 1148-1158, 1216-1221, 1266-1271. (Ξανατυπώθηκε στη σειρά α' Ἐπιστήμη καὶ Ζωή» ἀρ. 5, 1933, 57 σελ.).
24. Extrait d'une lettre. L'adoption universelle des caractères latins. Dossiers de la coopération intellectuelle, Société des Nations 1934, σ. 84.
25. Ἡ ἑλληνικὴ αὐξηση, ὁ τονισμός της καὶ τὸ ξεχώρισμα τῶν ὁμόφωνων ρηματικῶν τύπων. Glotta 25 (1936) σ. 238-248. (Ἀνάτυπο, Γοττίγκη 1936).
26. Σταθμοὶ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας. Α'—1. Ὁ ἀττικισμός καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς δι-γλωσσίας.—2. Ἡ Νέα Διαθήκη καὶ ὁ πρῶτος δημοτικισμός. (Ὁμιλία ποὺ ἐγινε στὶς 30 Μαρτ. 1937 στὸ Θέατρο α' Ὀλύμπια, ὁργανωμένη ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν). 1937, 76 σελ.
27. Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ. Πρῶτος τόμος. Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή, μὲ 13 χάρτες καὶ 7 πίνακες. 1938, 16+667 σελ.
28. Μνημόσυνα. Ψυχάρης—Πάλλης—Φωτιάδης. 1939 (1946) 127 σελ.
29. Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς (Συντάχθηκε ἀπὸ Ἐπιτροπὴ μὲ Πρό-εδρο καὶ Εἰσηγητὴ τὸν Μανόλη Τριανταφυλλίδη καὶ Μέλη τοὺς Κλ. Λάκωνα, Θρ. Σταύρου, Ἀχ. Τζαρτζάνο, Β. Φάβη καὶ μὲ γραμματέα τὸν Ν. Ἀνδριώτη). Ὁργα-νισμός Ἐκδόσεως Σχολικῶν Βιβλίων (Ο.Ε.Σ.Β.). 1941, λβ+441+3 σελ.
30. Οἱ ξένες γλώσσες καὶ ἡ ἀγωγή. 1946, 8+215 σελ.
31. Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴν 5η καὶ 6η Δημοτικῶν. Βιβλίο τοῦ μαθητῆ. Νεοελ-ληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 7, 1947, 48 σελ.
32. Παροιμιακὲς φράσεις, ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ λογοτεχνίαν. Μὲ τὴ συνεργασία Φωτεινῆς Τζωρτζάκη, γιὰ τὶς ἀνώτερες τάξεις τῆς Μέσης Παιδείας. Βιβλίο τοῦ δασκάλου. Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 12, 1947, 104 σελ.
33. Παροιμιακὲς φράσεις, ἀπὸ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴ λογοτεχνίαν. Μὲ τὴ συνεργασία Φωτεινῆς Τζωρτζάκη, γιὰ τὶς ἀνώτερες τάξεις τῆς Μέσης Παιδείας. Βιβλίο τοῦ μαθητῆ. Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 13, 1947, 88 σελ.
34. Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴ Μέση Παιδείαν. Βιβλίο τοῦ μαθητῆ. Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 8, 1948, 78 σελ.
35. Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴ Μέση Παιδείαν. Βιβλίο τοῦ δασκάλου. Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 9, 1948, 8+72 σελ.
36. Ἡ ὀρθογραφία μας (γιὰ συγγραφεῖς, ἐκδότες καὶ τὸν καθένα ποὺ γράφει τὴ δημοτικὴ). Νεοελληνικὴ Παιδεία 3 (1948) σ. 3-18, 67-75, 107-122, 175-185. (Ἀνάτυπο 1948, 8+52 σελ.).
37. Μικρὴ Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ. Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 1, 1949, 203 σελ.
38. Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις γιὰ τὴν 5η καὶ 6η Δημοτικῶν. Βιβλίο τοῦ δασκάλου. Νεο-ελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 6, 1949, 45 σελ.
39. Λεξιλογικὲς ἀσκήσεις. Βιβλίο τοῦ μαθητῆ. Εἰδικὴ ἔκδοσις γιὰ ξενογλώσσους. Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 7α, 1951, 36 σελ.
40. Ὁ πληθυντικὸς τῶν δξύτονων ἀρσενικῶν οὐσιαστικῶν σὲ -τής. (Ἀνακοίνωσις ποὺ ἐγινε στὸν κύκλον Παλαμῶ, στὶς 3 Ἰουν. 1946). Mélanges Merlier 1 (1956) σ. 357-375. (Ἀνάτυπο 1951, 19 σελ.).
41. Τὰ ἑλληνικὰ τῶν ἐλλήνων τῆς Ἀμερικῆς. Ἑλληνικά 12 (1953) σ. 301-331, Θεσσαλονίκη. (Ἀνάτυπο 1953, 31 σελ.).
42. Ἑλληνικὲς συνθηματικὲς γλώσσες. Ἑλληνικά 4 (1953) σ. 661-684. Παράρτημα. Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα Κυριακίδη (Ἀνάτυπο 1953).
43. Ἡ γλώσσα μου. (Μὲ τὴν συνεργασίαν Μ. Οἰκονόμου, Θρ. Σταύρου). Κείμενα—Γραμματικὴ—Ἀσκήσεις. Γιὰ τὴν 5η καὶ 6η Δημοτικῶν καὶ τὶς πρῶτες τάξεις τῆς Μέσης Παιδείας. Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, σειρά Α', ἀρ. 5, 1955, 279 σ.
44. Ἡ ἐνικὴ γενικὴ τῶν οὐδετέρων σὲ -μα. Ἑλληνικά 15. Τόμος τιμητικὸς Σωκρά-τους Β. Κουγέα (1957), σ. 350-354, Θεσσαλονίκη 1957. (Ἀνάτυπο 1957).
45. Δημοτικισμός καὶ Ἀντίδρασις. (Τυπώνεται).

**Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Ἐκθεσιν
τοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος
Καθηγητοῦ κ. ΕΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΖΟΛΩΤΑ
κατὰ τὴν ΚΖ' τακτικὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Μετόχων
τῆς Τραπεζῆς ἐπὶ τοῦ Ἰσολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1959
(29 Ἀπριλίου 1960)**

Ἡ ἀποκατασταθεῖσα ἐσωτερικῶς καὶ διεθνῶς ἐμπιστοσύνη εἰς τὸ ἐθνικὸν μας νόμισμα ἔχει θέσει τὴν ἀπαραίτητον βάσιν διὰ τὴν προαγωγὴν τῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν προ-υπόθεσιν διὰ τὴν μόνιμον ἀντιμετώπισιν τῶν οικονομικῶν μας δυσχε-ρειῶν. Εἶναι ὅμως ἀνάγκη νὰ καταστῇ εἰς ὅλους συνείδησις ὅτι ἡ ἀξιο-ποίησης τῆς νομισματικῆς σταθερότητος διὰ τὴν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν ἀπαιτεῖ ὁλονὲν μεγαλυτέρας καὶ συστηματικώτερας ὁργανωτικὰς καὶ ἐπιχειρηματικὰς πρωτοβουλίας ἀπὸ τὸ Κράτος, τοὺς δημοσίους ὁργα-νισμοὺς καὶ τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις.

Τὸ ἐλληνικὸν τραπεζικὸν σύστημα εἶναι ἤδη ἐπαρκῶς ἰσχυρόν, ἡ δὲ λειτουργία του δύναται καὶ πρέπει νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὰς ἐξελισ-σομένας ἀνάγκας τῆς οικονομικῆς μας ἀναπτύξεως. Ἐχουν ὅμως ὠρι-μάσει καὶ αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν εἰς εὐρεῖαν ἔκτασιν δραστηριοποίησιν τῆς ἀγορᾶς κεφαλαίου, ἡ ὁποία ἐπιβάλλεται νὰ καταστῇ ἡ κυριωτέρα πηγὴ ἀντλήσεως μακροπροθέσμων κεφαλαίων πρὸς χρηματοδότησιν τόσον τοῦ προγράμματος δημοσίων ἐπενδύσεων ὅσον καὶ τῶν γονίμων ἐπιχειρηματικῶν πρωτοβουλιῶν. Ἡ εὐρυτάτη δυνατὴ ἀνάπτυξις τῆς ἀγορᾶς κεφαλαίου καὶ ἡ συστηματικὴ ἀξιοποίησις αὐτῆς ἀποτελοῦν τὰς νέας κατευθύνσεις πρὸς τὰς ὁποίας εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξελιχθῇ ὁ πι-στωτικὸς μας μηχανισμός μὲ τὴν ἐνεργὸν σύμπραξιν τῶν τραπεζῶν καὶ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ κόσμου.

Αἱ γενικώτεραι ἐξελίξεις τόσον διεθνῶς ὅσον καὶ ἐν Ἑλλάδι δι-καιολογοῦν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πραγματοποιήσις καθαρῶς παραγω-γικῶν ἐπενδύσεων δὲν προσκρούει πλέον εἰς ἀνεπάρκειαν κεφαλαίων τοῦ ἐσωτερικοῦ ἢ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἐκ νέου ἀνοδος τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀδήλων πόρων καὶ τὸ διαπιστούμενον αὐξὸν ἐνδια-φέρον ἀλλοδαπῶν ἐπιχειρήσεων δι' ἐπενδύσεις ἐν Ἑλλάδι ἐξασφαλίζουν νέα περιθώρια διὰ τὴν ἐντὸς τῶν ἀμέσως προσεχῶν ἐτῶν πραγματο-

ποίησιν με τὸν ἀναγκαῖον ρυθμὸν τῶν βασικῶν ἔργων πρὸς ἀναδιάρθρωσιν τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας. Αἱ ἐπιδιώξεις αὗται δὲν ἀνήκουν πλέον εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀορίστων ἐπαγγελιῶν. Τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἐπεξεργασίας τοῦ προγράμματος καὶ τῶν μελετῶν τῶν ἐπὶ μέρους ἔργων, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐντάσεως τῆς προσπάθειας ὀρισμένων ὑπηρεσιῶν καὶ ὀργανισμῶν πρὸς ἐκτέλεσιν σημαντικῶς ἠύξημένων ἐπενδύσεων ἔχουν συντελεσθῇ οὐσιώδεις πρόοδοι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη.

Διὰ τὴν ἐπιτάχυνσιν ὅμως τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως ἀπαιτεῖται συστηματικὴ καὶ ἐμπνευσμένη ἐξόρμησις δι' εὐρυτάτην καὶ συγχρονισμένην ὀργανωτικὴν κίνητοποίησιν καὶ βασικὰς ἐκπαιδευτικὰς μεταρρυθμίσεις. Ἰδίως εἶναι ἐπείγουσα ἡ προετοιμασία καὶ ἡ ἐφαρμογὴ προγραμμάτων τεχνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ μετεκπαίδευσως διὰ νὰ προσαρμοσθοῦν μεγάλαι κατηγορίαι τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς νέας ἀξιώσεις τῆς συγχρόνου τεχνολογικῆς προόδου.

Παραλλήλως ἡ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ εἰς τὴν ἐπιβαλλομένην ἔκτασιν καὶ πρὸς νέας ἐξορμήσεις εἴτε διὰ τῶν ιδίων αὐτῆς δυνάμεων εἴτε διὰ καταλλήλων συνεργασιῶν μετὰ ξένων ἐπιχειρήσεων. Αἱ προσπάθειαι αὗται δύνανται νὰ ἐνισχυθοῦν ἀπὸ τὸν νεοσυσταθέντα Ὀργανισμὸν Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως καὶ νὰ στηριχθοῦν εἰς τὰς δυνατότητας μιᾶς ὁλονὲν ἀνδρουμένης ἀγορᾶς κεφαλαίου. Δὲν εἶναι νοητὸν εἰς μίαν ἐλευθέραν οἰκονομίαν βασιζομένην ἐπὶ τῆς ιδιωτικῆς πρωτοβουλίας τὰ πάντα νὰ ἀναμένωνται ἀπὸ τὸ Κράτος. Τὸ Κράτος εἶναι ὑπεύθυνον διὰ τὰ ἔργα ὑποδομῆς καὶ τὴν ἐξασφάλισιν νομισματικῆς σταθερότητος ὡς καὶ διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνὸς εὐνοϊκοῦ κλίματος διὰ δημιουργικὰς ἐπιχειρηματικὰς πρωτοβουλίας. Ἐὰν ὅμως αὗται δὲν ἐκδηλωθοῦν ἐγκαίρως εἰς τὴν ἀπαιτούμενην ἔκτασιν, εἶναι ὑποχρεωμένον τὸ Κράτος νὰ παρεμβαίῃ πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ ἀναγκαίου ρυθμοῦ οἰκονομικῆς προόδου.

Ὅταν με τὴν ἀνωτέρω γενικὴν κίνητοποίησιν ὑπερνικηθοῦν αἱ σοβαραὶ ἀδυναμίαι τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας, θὰ δημιουργηθῇ μιά αὐτοδύναμος σωρευτικὴ διαδικασίᾳ ἀναπτύξεως. Αἱ προοπτικαὶ αὗται εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμέναι με τὴν περιφρούρησιν τῆς οἰκονομικῆς σταθερότητος καὶ τὴν ὁλονὲν πληρεστέραν ἐναρμόνισιν τοῦ πιστωτικοῦ συστήματος πρὸς τὰς βασικὰς ἐπιδιώξεις τῆς ἐθνικῆς οἰκονομικῆς μας πολι-

Τὸ ἐρχόμενο τεῦχος Ἰουνίου-Ἰουλίου 1960

τῆς

ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΖΩΗΣ

θὰ εἶναι ἀφιερωμένο στὴ σημερινὴ διεθνὴ κίνηση γιὰ τὴν προαγωγὴ τῆς διδασκαλίας τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς στὰ σχολεῖα.

Ἐκδίδεται μετὰ τὴ συνεργασία τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Τμήματος τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ καὶ θὰ περιλάβει τὶς ἀκόλουθες μελέτες κορυφαίων ἐκπαιδευτικῶν, πρώτη φορά μεταφραζόμενες καὶ δημοσιευόμενες στὴν Ἑλλάδα:

JOHN S. RICHARDSON

«Ἡ ἐπίδραση τῶν σύγχρονων ἐπιστημονικῶν προόδων στὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὰ μέσα σχολεῖα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς».

A. I. GIANTΣΩΦ

«Οἱ ἐπιτεύξεις τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς καὶ τὸ Σοβιετικὸ σχολεῖο».

R. SCHÖBER

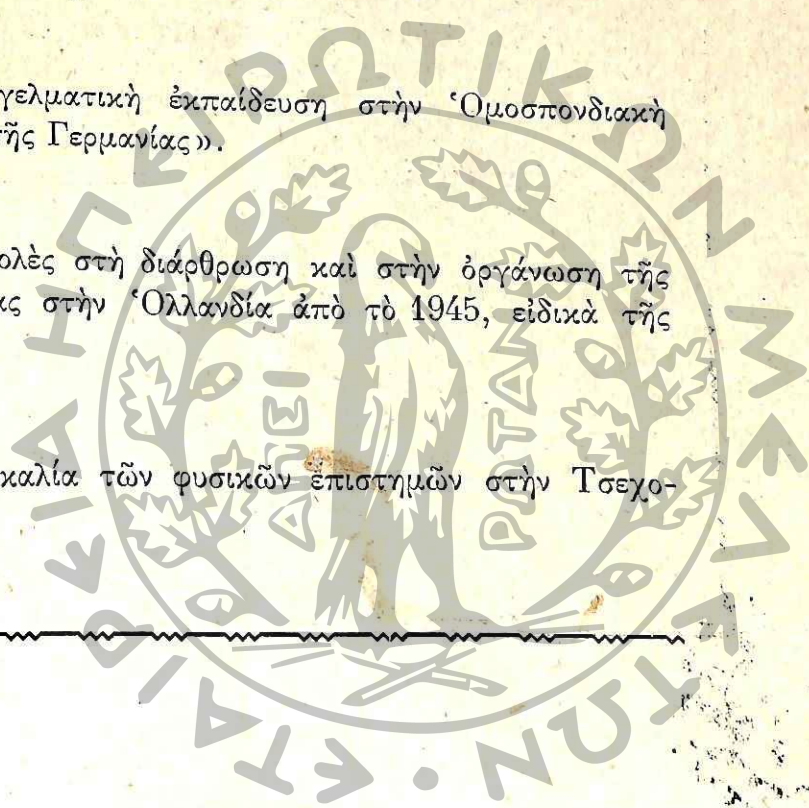
«Ἡ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση στὴν Ὁμοσπονδιακὴ Δημοκρατία τῆς Γερμανίας».

M. GOOTE

«Οἱ μεταβολὲς στὴ διάρθρωση καὶ στὴν ὀργάνωση τῆς μέσης παιδείας στὴν Ὁλλανδία ἀπὸ τὸ 1945, εἰδικὰ τῆς τεχνικῆς».

JOSEPH SULA

«Ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὴν Τσεχοσλοβακία»

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

μοναδικό στην Ελλάδα επιστημονικό
παιδαγωγικό περιοδικό, που αντιπροσω-
πεύει την προοδευτική εκπαιδευτική
κίνηση στη χώρα μας, μπήκε στο 14^ο
έτος της ζωής της.

— Είσαι Αναγνώστης της «Παιδείας και Ζωής»;
Έξασφάλισέ της ακόμη έναν Αναγνώστη
για το 1960.

— Είσαι Συνδρομητής της «Παιδείας και Ζωής»;
Έξασφάλισέ της ακόμη ένα Συνδρομητή
για το 1960.

Έτσι θα βοηθήσετε το καθαρά ιδεολογικό τουτο
περιοδικό στον πνευματικό και έθνικό αγώνα του.

Νέοι συνδρομητές
συμπληρώσετε και ταχυδρομήσετε το Δελτάριο:

Προς την
«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»
Αναγνωστοπούλου 10
Αθήνας

Παρακαλώ να με εγγρά-
ψετε συνδρομητή για ένα
έτος στο περιοδικό σας. Τη
συνδρομή μου θα εμβάσω
με ταχ/κήν έπιταγή εντός
του έτους.

Όνομα

Διεύθυνση

Ημερομηνία

Υπογραφή

